

ISSN ISSN 2774-003X (online)

JOURNAL OF PARAMITA

วารสารปารมิตา

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวรุณวิถีสิตาราม

ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2569)

Vol. 8 No. 1 (January – June 2026)

วารสารปารมิตา

JOURNAL OF PARAMITA

ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2569)

Vol. 8 No. 1 (January – June 2026)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นวารสารตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความหนังสือ และบทความวิชาการประเภทอื่นๆ
2. เพื่อเป็นสื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงวิชาการของนักวิจัยและนักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ
3. เพื่อเป็นวารสารเสนอองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามนุษย์ตามหลักการศึกษาศาสนาและศาสตร์ต่างๆ
4. เพื่อพัฒนาวารสารให้เป็นที่ไปตามเกณฑ์มาตรฐานการประกันคุณภาพการศึกษาและเป็นการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพผลงานการวิจัยและบทความทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาและศาสนาต่างๆ รวมทั้งปรัชญาให้เป็นที่ไปตามเกณฑ์มาตรฐาน TCI

เจ้าของ

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม (RESEARCH CENTER FOR DHAMMSUKSA PHRAPARIYATTIDHAMMA OF WATAWUTWIKASITARAM SCHOOL) ฤๅษีคุณแม่ชาลั้ง ห้อง 305 เลขที่ 137 วัดอาวุธวิกสิตาราม ถนนจรัญสนิทวงศ์ 71 บางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร 0860864258

ที่ปรึกษา

พระพรหมวัชรสุทธาจารย์	เจ้าอาวาส/เจ้าสำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม รองแม่กองบาลีสนามหลวง (คณะธรรมยุต)
พระราชติลก, ดร.	ประธานกรรมการบริหารการศึกษา ผู้ช่วยรองแม่กองบาลีสนามหลวง (คณะธรรมยุต)
พระราชวินัยวัชรเมธี, ดร.	เจ้าคณะแขวงบางพลัด รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาพรภวิทย์ จีระวิโช	อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม
ผศ.ดร.เนตร หงษ์ไกรเลิศ	มหาวิทยาลัยสยาม
พล.ร.ต.นพดล บงกชกาญจน์	กรมยุทธศึกษาทหารเรือ
ดร.วิลาสินี วัฒนมงคล	ผู้พิพากษาสมทบ ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดสมุทรสงคราม

บรรณาธิการวารสาร

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.

กองบรรณาธิการวารสาร

พระบุญฤทธิ อภิปัญโญ	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.มนัสวี ศรีนนท์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร.สุณี เวชประสิทธิ์	มหาวิทยาลัยนวมินทราชิราช
พ.ต.ท.หญิง ดร.ปิยะนุช ศรีสรานุกรม	โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
นายครรชิต มีซอง	โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ฝ่ายจัดรูปเล่ม/สมาชิกวารสาร

ดร.มนัสวี ศรีนนท์	นายสุชาน มั่งสัน
นายอริย์ธัช เลิศอมรไชยกิจ	นางสาวพรทิพย์ พุทธิกิตติวงศ์

พิมพ์ที่

จี คลาส (G CLASS) เลขที่ 26/19 ศาลายา พุทธมณฑล นครปฐม 73170
โทร 028892223 โทรสาร 028893204 อีเมลล์ g_class@hotmail.com

บทบรรณาธิการ

ก้าวสู่ปีที่ 8 ของการจัดพิมพ์ **วารสารปารมิตา** กองบรรณาธิการยังคงมุ่งมั่นยกระดับมาตรฐานทางวิชาการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้วารสารเป็นเวทีเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการทุกบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในฉบับนี้ผ่านกระบวนการประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน (Peer Review) ตามมาตรฐานวารสารวิชาการ เพื่อให้มั่นใจว่าผลงานที่เผยแพร่มีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และสามารถสร้างคุณูปการต่อการพัฒนาองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง

วารสารฉบับนี้ได้รับความไว้วางใจจากคณาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ และนักศึกษาจากหลากหลายสถาบัน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ที่ร่วมเผยแพร่ผลงานในรูปแบบบทความวิจัย บทความวิชาการ และบทปริทรรศน์หนังสือ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งสะท้อนถึงความเข้มแข็งทางวิชาการและความหลากหลายขององค์ความรู้ร่วมสมัย ในนามของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ขอขอบพระคุณผู้เขียน ผู้ทรงคุณวุฒิ และทุกภาคส่วนที่ร่วมกันขับเคลื่อนวารสารปารมิตาให้เป็นพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และร่วมสร้างองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมไทยและประชาคมวิชาการนานาชาติอย่างยั่งยืน

กองบรรณาธิการวารสาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	ค
สารบัญ	ง
อริยสัจ 4 ในยุค Fake News : วิถีแห่งปัญญาเพื่อรู้แจ้งความจริง (The Four Noble Truths in the Era of Fake News : A Path of Wisdom toward Realizing the Truth) พระณรงค์ สุภทโท (สายสุข)	1
การเปิดประสาทสัมผัสทั้ง 5 : การเป็นชาวพุทธที่ดีและถูกต้องในการทำ “บุญ” (Engaging the Five Senses: Proper Buddhist Practice in Merit-Making) ณัฐวัฒน์ ตั้งปฐมวงศ์	13
อภิปรัชญาแห่งกาลเวลา: จากปรัชญาตะวันตกสู่ปัจจุสมุปบาท (The Metaphysics of Time: From Western Philosophy to Dependent Origination (Paṭiccasamuppāda)) พระมหาอภิวัฒน์ ภูริวฑฒโน (ชาญศึก) และ เมธา หริมเทพาธิป	20
จิต-กาย-โลก: ปฏิสัมพันธ์เชิงอภิปรัชญาระหว่างพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัย (Mind, Body, and World: A Metaphysical Interaction between Buddhist Philosophy and Contemporary Idealism) พระธันต์ศรณ สारธมโม (ตั้งวงศ์ปกรณ์) และ จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน	26
ภววิทยากับจริยศาสตร์ : ความดีงามในฐานะโครงสร้าง ของการดำรงอยู่ตามแนวพุทธอภิปรัชญา (Ontology and Ethics: Goodness as the Structure of Being from the Perspective of Buddhist Metaphysics) ภัทรภร เดชศุกรพงษ์ และ เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย	37
จริยธรรมการตีพิมพ์บทความในวารสารปารมิตา ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม	46
การเตรียมต้นฉบับเพื่อการเสนอจัดพิมพ์ในวารสารปารมิตา ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม	48

อริยสัจ 4 ในยุค Fake News : วิธีแห่งปัญญาเพื่อรู้แจ้งความจริง

The Four Noble Truths in the Era of Fake News

: A Path of Wisdom toward Realizing the Truth

พระณรงค์ สุภทฺโท (สายสุข)

PhraNarong Suphatto (Saysook)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

E-mail: narongsaysook@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 2 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

ในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารถูกเผยแพร่อย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์ข่าวปลอม (Fake News) และการบิดเบือนข้อมูลได้กลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่น ความสัมพันธ์ทางสังคม และการตัดสินใจของประชาชน โดยมีรากฐานจากอวิชชา ความโลภ และแรงจูงใจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ข่าวปลอมผ่านหลักอริยสัจ 4 เสนอแนวทางพุทธปรัชญาในการยุติการแพร่กระจายของข่าวปลอม และอธิบายการประยุกต์ใช้อริยสัจ 4 ในฐานะกรอบอภิปรายและญาณวิทยาเพื่อการแสวงหาความจริงในสังคมข้อมูลข่าวสาร

ผลการศึกษาพบว่า อริยสัจ 4 สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบวิเคราะห์และแนวทางแก้ไขข่าวปลอมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดย “ทุกข์” คือความสับสนและความแตกแยกที่เกิดจากข่าวปลอม “สมุทัย” คืออวิชชา ความยึดมั่นถือมั่น และผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ “นิโรธ” คือการดับอวิชชาและการเข้าถึงความจริงด้วยเหตุผล ส่วน “มรรค” คือการพัฒนาสติสัมปชัญญะ โยนิโสมนสิการ และการประยุกต์ใช้หลักกาลามสูตรในการพิจารณาข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ ดังนั้น อริยสัจ 4 จึงไม่เพียงเป็นแนวทางในการลดและยุติการแพร่กระจายของข่าวปลอม หากยังเป็นกรอบทางอภิปรายและญาณวิทยาที่นำไปสู่การเข้าถึงความจริง เสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติและยั่งยืน

คำสำคัญ: อริยสัจ 4, ข่าวปลอม, ปัญญา

ABSTRACT

In the digital age, where information is disseminated rapidly through online media, fake news and information distortion have become major challenges that undermine public

trust, social relationships, and decision-making. Driven by ignorance, greed, and political, economic, and social interests, misinformation extends beyond technical errors or misunderstandings. This article aims to analyze the phenomenon of fake news through the framework of the Four Noble Truths, propose Buddhist philosophical approaches to counter misinformation, and explain the application of the Four Noble Truths as a metaphysical and epistemological framework for seeking truth in today's complex information environment.

The study finds that the Four Noble Truths provide an effective framework for understanding and addressing fake news. *Dukkha* represents the confusion and social division caused by misinformation; *Samudaya* refers to its root causes, including ignorance, attachment, and political-economic interests; *Nirodha* signifies the cessation of ignorance through reason and the realization of truth; and *Magga* offers the practical path through mindfulness, *yonisomanasikāra* (critical reflection), and the Kalama Sutta, enabling individuals to evaluate information critically and wisely. Therefore, the Four Noble Truths not only provide a practical approach to reducing the spread of fake news but also serve as a metaphysical and epistemological pathway to ultimate truth, fostering intellectual resilience and contributing to a peaceful and sustainable society.

Keywords: Four Noble Truths, Fake News, Wisdom

1. บทนำ

ในยุคดิจิทัลที่การสื่อสารมีความรวดเร็วและไร้พรมแดน ปรากฏการณ์ข่าวปลอม (Fake News) ได้กลายเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญที่กระทบต่อความเชื่อมั่นและความมั่นคงของสังคม ข่าวปลอมมีใช้เพียงเรื่องของความผิดพลาดทางเทคนิคหรือการสื่อสารที่คลาดเคลื่อน แต่เป็นผลจากกระบวนการที่มีเจตนาแอบแฝงเพื่อหวังผลทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ผู้รับสารจำนวนมากตกอยู่ในภาวะสับสนระหว่างความจริงกับความเท็จ (วิไลวรรณ จงวิไลเกษม และคณะ, 2564) งานวิจัยในระดับสากลชี้ให้เห็นว่าข่าวปลอมมักแพร่กระจายได้รวดเร็วกว่าข่าวจริงหลายเท่า เนื่องจากเนื้อหาของข่าวปลอมมักสร้างอารมณ์ร่วม เช่น ความกลัว ความโกรธ หรือความหวัง จึงดึงดูดให้ผู้คนแชร์โดยไม่ตรวจสอบข้อเท็จจริง (Vosoughi et al., 2018) ในสังคมไทยเองก็พบปรากฏการณ์ลักษณะเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงวิกฤติ เช่น การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่มีข่าวปลอมเกี่ยวกับยารักษาและวัคซีนกระจายอยู่ทั่วไป (Peerarattakun, 2021) ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเป็นมากกว่าปัญหาทางการสื่อสาร แต่ยังสะท้อนถึงปัญหาทางญาณวิทยา (epistemology) ว่ามนุษย์จะเข้าถึงความจริงได้อย่างไรในโลกที่ข้อมูลมีทั้งจริงและเท็จปะปนกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดทางปรัชญาที่ช่วยให้เกิดการวิเคราะห์และการแก้ปัญหาที่เป็นระบบ หนึ่งในแนวทางที่สำคัญคือการนำหลักพุทธปรัชญา โดยเฉพาะ อริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้

อริยสัจ 4 ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งสามารถตีความได้ในเชิงจริยธรรมและญาณวิทยา พระมหานันทน์ พรหมชาติ (2565) อธิบายว่า อริยสัจ 4 มิได้จำกัดเพียงการปฏิบัติทางศาสนา แต่ยังสามารถประยุกต์เป็นวิธีการเรียนรู้และการแก้ปัญหาชีวิตได้ โดยเริ่มจากการกำหนดรู้ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ ค้นหาทางออก และลงมือปฏิบัติอย่างมีเหตุผล หากเชื่อมโยงเข้ากับปัญหาข่าวปลอม สามารถมองได้ว่า ข่าวปลอมคือ “ทุกข์” ที่ทำให้สังคมตกอยู่ในความสับสนและขาดความไว้วางใจ ส่วน “สมุทัย” คือรากเหง้าของปัญหา เช่น อวิชชา ความหลงผิด และแรงจูงใจที่ไม่บริสุทธิ์ของผู้ผลิตข่าวปลอม (Gethin, 1998; Peerarattakun, 2021) การตระหนักถึงทุกข์และสมุทัยนี้เป็นก้าวแรกสู่การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน “นิโรธ” หรือความดับทุกข์ในบริบทของข่าวปลอม หมายถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้กับผู้รับสาร เพื่อสามารถแยกแยะความจริงจากสิ่งเท็จได้ ซึ่งต้องอาศัยทั้งความรู้ด้านสื่อสารมวลชนและการฝึกฝนสติปัญญาในเชิงพุทธปรัชญา เช่น การใช้สติสัมปชัญญะและโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ (พระมหานันทน์, 2565) แนวทางนี้ยังสอดคล้องกับหลักกาลามสูตร ที่เน้นการไม่เชื่อโดยปราศจากการตรวจสอบ (Nanamoli, Bodhi, 2005) “มรรค” ในการแก้ปัญหข่าวปลอมจึงหมายถึงแนวทางปฏิบัติที่มุ่งเน้นการสร้างความรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) และการพัฒนาปัญญาในระดับบุคคลและสังคม บทความของ ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหตามแนวทางอริยสัจ 4 ยังได้ชี้ให้เห็นว่า อริยสัจ 4 เป็นกรอบคิดที่สามารถใช้คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าอริยสัจ 4 ไม่ได้เป็นเพียงหลักคำสอนทางศาสนา หากแต่เป็นกรอบวิเคราะห์ปัญหาสังคมร่วมสมัยได้ด้วย

นอกจากนี้ หนังสือ Fake News Fighter : กลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้องข่าวโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล ของวิไลวรรณ จงวิไลเกษมและคณะ (2564) ได้เสนอแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้องข่าวและสื่อออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาที่เน้นการตรวจสอบ การไม่ด่วนเชื่อ และการใช้สติปัญญาในการวินิจฉัยสิ่งที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์ ดังนั้น การศึกษาอริยสัจ 4 ในฐานะกรอบการวิเคราะห์ปัญหข่าวปลอมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็น การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ข่าวปลอมและการบิดเบือนข้อมูลในปัจจุบันโดยใช้หลักอริยสัจ 4 และการนำเสนอแนวทางพุทธปรัชญาในการยุติการแพร่กระจายของข่าวปลอม รวมถึงการอธิบายการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในฐานะอภิปรัชญาญาณวิทยาเพื่อการแสวงหาความจริงสูงสุด อันจะเป็นประโยชน์ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

2. หลักธรรมที่ปรากฏในอริยสัจ 4

อริยสัจ แปลว่า ความจริงอย่างประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้คนเป็นพระอริยะ มี 4 อย่างคือ ทุกข์ (หรือทุกข์สังขละ) สมุทัย (หรือสมุทัยสังขละ) นิโรธ (หรือนิโรธสังขละ) มรรค (หรือมรรคสังขละ) เรียกเต็มว่า ทุกข(อริยสัจ) ทุกขสมุทัย(อริยสัจ) ทุกขนิโรธ(อริยสัจ) และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

อริยสัจ 4 จัดเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่สรุปรวมของพระธรรมคำสั่งสอนทั้งหมด หมายความว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ในพระไตรปิฎกทั้ง 3 คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็จะสรุปรวมลงในอริยสัจ 4 ทั้งสิ้น อริยสัจ 4 มีดังนี้

1. ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ กล่าวให้ ลึกลงไปอีกหมายถึง สภาวะของสิ่งทั้งหลาย ที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะคัน กัดคัน ขัดแย้ง ขัดข้อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอิมแท้จริง พร้อมทั้งจะก่อปัญหา สร้างความทุกข์ขึ้นมาได้เสมอ ทั้งที่เกิดปัญหาขึ้นแล้ว และที่อาจเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่ง แก่ผู้ที่ยึดติดถือมั่นไว้ด้วยอุปาทาน

2. ทุกขสมุทัย เรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่เราซึ่งจะเสพ ที่จะได้ จะเป็น จะไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ชีวิตตกบับคั้นด้วยความเร่าร้อน ร่ารอน กระทบกระวาย ความหวงแหน เกลียดชัง หวั่นกลัว หวาดระแวง ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัด ในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจปลดปล่อยโล่งเบา เป็นอิสระสดชื่น เบิกบานได้ อย่างบริสุทธิ์สิ้นเชิง ไม่รู้จักความสุข ชนิดที่เรียกว่า ไร้ไฝฝ้าและไม่อึดเพื่อ

3. ทุกขนิโรธ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัดมหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกตัณหาย้อมใจ หรือฉุดลากไป ไม่ถูกบับคั้นด้วยความรู้สึกกระทบกระวาย ความเบื่อหน่ายหรือความคับข้องติดขัดอย่างใด ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบ ปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใสเบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่านิพพาน

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้น ๆ ว่า มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐ มียองค์ประกอบ 8 ก็คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ซึ่งดำเนินไปพอดีที่จะให้ถึงนิโรธ โดยไม่ติดข้องหรือเอียงไปทางที่สุดสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) และอัตตกิลมณานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือ บับคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

เป้าหมายคือการรู้จริง จึงต้องเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา คืออริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ หลักธรรมที่สอนครบถ้วนทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และผลของภาคปฏิบัติ ภาคทฤษฎีคือการรู้จักทุกข์ ภาคปฏิบัติคือมรรคมีองค์แปด และผลของภาคปฏิบัติคือนิโรธ ความดับทุกข์ (แสง จันทร์งาม, 2544)

การปฏิบัติธรรมทุกขั้นตอน รวมลงในมรรคอันประกอบด้วยองค์แปดนี้ เมื่ออยู่ร่วมกันแล้วเหลือเพียง 3 คือ ศีล - สมาธิ - ปัญญา สรุปสั้น ๆ ก็คือ การปฏิบัติธรรม (ศีล - สมาธิ - ปัญญา) การเดินตามมรรค คือ 1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ภาย วาจาและอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา 2. การฝึกฝนอบรมจิตใจ การปลุกฝังคุณธรรม และสมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตสิกขา และ 3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำจิตใจใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ดับทุกข์ได้ เรียกว่าอธิปัญญาสิกขา และมรรคมียองค์ 8 คือ

1. ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) เป็นฝ่ายปัญญา คือความเข้าใจถูกต้อง ย่อมต้องการใช้ในกิจการทั่วไปทุกประเภท ทั้งทางโลกและทางธรรม

2. ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) เป็นฝ่ายปัญญา คือความใส่ใจถูกต้อง คือคิดหาทางออกไปจากทุกข์ตามกฎแห่งเหตุผล ที่เห็นชอบมาแล้วข้อสัมมาทิฐินั่นเอง

3. การพูดชอบ (สัมมาวาจา) เป็นฝ่ายศีล คือเจรจาชอบ การพูดจาถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่นได้แก่การเว้นจากวจีทุจริต 4 คือไม่ประพฤตชั่วทางวาจา อันได้แก่ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดต่อเสียด ยุยงให้เขาแตกร้างกัน ไม่พูดคำหยาบคาย และ ไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ

4. การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) เป็นฝ่ายศีล คือทำการงานชอบโดยประกอบกิจการงานที่ไม่ผิดประเพณี ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม

5. การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) เป็นฝ่ายศีล คือการเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด มีความเพียรระวัง ไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม การดำรงชีพถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น

6. ความเพียรชอบ (สัมมาวายามะ) ฝ่ายสมาธิ หมายถึง ความพากเพียรถูกต้อง เป็นส่วนของใจที่บากบั่นในอันที่จะก้าวหน้า ไม่ถอยหลังจากทางดำเนินตามมรรค

7. ความระลึกชอบ (สัมมาสติ) ฝ่ายสมาธิ หมายถึง ความมีสติระลึกถึงความเป็นไปได้ของสภาพร่างกาย ระลึกถึงความเป็นไปของเวทนา (ขณะมีอารมณ์) ว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ ระลึกถึงความเป็นไปของจิตว่าเศร้าหมอง หรือผ่องใสเพราะเหตุใด ระลึกถึงความดีชั่วที่เกิดขึ้นในจิตของตน

8. การตั้งจิตให้ชอบ (สัมมาสมาธิ) หมายถึง การตั้งใจมั่นถูกต้อง ได้แก่ สมาธิเป็นของจำเป็นในกิจการทุกอย่าง

เหล่านี้ คือเรื่องของการหลุดพ้นของสรรพสัตว์ทั่ว ๆ ไป แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นก็ต้องหลุดพ้นจากกิเลส ด้วยทางเส้นนี้เหมือนกันทั้งหมดทั้งสิ้น เพราะเป็นทางสายเดียว มีอยู่ทางเดียว "มรรคมืองค์แปด" ทั้งแปด ส่วนมีความต่อเนื่องและเอื้อกันอยู่อย่างแยกไม่ออก ถ้าเรามีความเห็นชอบหรือมีความเข้าใจถูกต้องเป็นเบื้องต้น

3. Fake News ในฐานะทุกข์ของสังคม

ในสังคมดิจิทัล ข่าวปลอม (fake news) เป็น “ทุกข์” รูปแบบใหม่ที่กัดกร่อนทุนทางสังคมและความไว้วางใจร่วม (social trust) อย่างต่อเนื่อง เพราะทำให้ประชาชนตกอยู่ในภาวะคลุมเครือระหว่างข้อเท็จจริงกับความเท็จ นำไปสู่ความกังวล ความโกรธ และการปะทุของความเกลียดชังบนโลกออนไลน์ ซึ่งบั่นทอนความสามัคคีของชุมชนและสถาบันสาธารณะ (วิไลวรรณ จงวิไลเกษม และคณะ, 2564; Wardle, Derakhshan, 2017) หลักฐานเชิงประจักษ์ชี้ชัดว่าข่าวปลอมแพร่เร็ว แพร่ไกล และเข้าถึงคนมากกว่าข่าวจริง งานคลาสสิกของ Vosoughi, Roy, และ Aral (2018) วิเคราะห์ทวีตมากกว่า 4.5 ล้านข้อความในช่วงปี 2006 – 2017 พบว่าเรื่องเท็จมีโอกาสถูกทวีตสูงกว่าเรื่องจริงประมาณ 70% โดยเฉพาะหมวดการเมือง ทั้งยังแพร่เป็นเครือข่ายได้กว้างกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ผลลัพธ์นี้สะท้อนว่า “กลไกทางอารมณ์และความแปลกใหม่ของข้อมูล” เป็นตัวเร่งสำคัญของการแชร์ มากกว่าปัจจัยทางเทคนิคอย่างบอต (bots) เพียงอย่างเดียว (Vosoughi et al.,

2018) เมื่อข่าวปลอมแพร่เร็วกว่าเรื่องจริง พื้นที่สนทนาสาธารณะย่อมถูกรอบงำด้วยข้อมูลบิดเบือน ก่อให้เกิด “ความทุกข์เชิงโครงสร้าง” เช่น ความไม่ไว้วางใจต่อสถาบันรัฐ วิชาชีพสื่อ และผู้เชี่ยวชาญ ผลคือความร่วมมือทางสังคมถดถอย และการตัดสินใจสาธารณะบิดเบี้ยว (McIntyre, 2018; Wardle, Derakhshan, 2017).

บริบทไทยก็สะท้อนปัญหาเดียวกัน รายงานและคู่มือเชิงปฏิบัติการ “Fake News Fighter” ของเครือข่ายนักวิชาการ – ห้องข่าวไทย ระบุขั้นตอนและเกณฑ์ตรวจสอบข้อเท็จจริงสำหรับสื่อโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล พร้อมย้ำผลกระทบของข่าวปลอมต่อการรับรู้ของสาธารณะและความน่าเชื่อถือของสื่อ (วิไลวรรณ จงวิไลเกษม และคณะ, 2564) ในเชิงปริมาณ หน่วยงานรัฐไทยรายงานสถานการณ์ข่าวปลอมอย่างต่อเนื่อง โดยรายงานผลการดำเนินงานปีงบประมาณ 2566 ของศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมระบุว่า ในบรรดาข้อความ/เรื่องที่ตรวจสอบจำนวนหนึ่ง มีสัดส่วนที่ยืนยันได้ว่า “เท็จ” คิดเป็นราวหนึ่งในสามของเรื่องที่ได้รับการตรวจสอบ (อ้างใน TDRI, 2025 ซึ่งอ้างอิงรายงานของกระทรวงดิจิทัลฯ 2566) บ่งชี้ว่าภาระงานด้านการตรวจพิสูจน์ยังหนักและมีแนวโน้มต่อเนื่อง

นอกเหนือจากผลกระทบเชิงสถาบัน ข่าวปลอมยังส่งผลต่อความเป็นอยู่ทางอารมณ์ของประชาชนผ่านวงจรความกลัว – ความโกรธ – ความเกลียด (affective polarization) ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงให้เกิด “ห้องสะท้อน” (echo chambers) และ “ฟองข้อมูล” (filter bubbles) ที่ย้ำความเชื่อเดิมและลดทักษะการฟังอย่างมีเหตุผลในพื้นที่สาธารณะ (McIntyre, 2018) ในแง่ความเข้าใจแนวคิด “ทุกข์” ตามพุทธปรัชญา ปัญหาข่าวปลอมมิใช่เพียงความผิดพลาดเชิงข้อมูล แต่เป็นภาวะทุกข์ที่เกิดจาก “อวิชชา” และ “อุปาทาน” ในระดับบุคคลและสังคม จึงต้องอาศัยกรอบคิดและเครื่องมือทางปัญญาเพื่อตรวจสอบก่อนเชื่อหรือแชร์ งานวิชาการไทยเสนอให้ใช้ “กาลามสูตร” และการพินิจแบบโยนิโสมนสิการเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐาน เพื่อไม่ให้ความเชื่อ/อารมณ์ครอบงำการตัดสินใจในโลกข้อมูล (Peerarattakun, 2021; Yussayotha, 2021).

4. สมุทัยของ Fake News

ในทางพุทธศาสนา “สมุทัย” คือเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าเป็นตัณหา (ความทะยานอยาก) และ อวิชชา (ความไม่รู้) ที่ทำให้มนุษย์เวียนวนอยู่ในสังสารวัฏ (Bodhi, 1994) หากนำมาประยุกต์กับปรากฏการณ์ข่าวปลอม (Fake News) จะเห็นว่าต้นเหตุของการผลิตและการแพร่กระจายข่าวปลอมมีความสอดคล้องกับหลักการนี้อย่างชัดเจน

อวิชชาและความไม่รู้ อวิชชาเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้คนขาดทักษะในการตรวจสอบข้อเท็จจริงและไม่สามารถแยกแยะระหว่างข้อมูลจริงกับข้อมูลเท็จได้ ในโลกดิจิทัลที่ข่าวสารหลั่งไหลตลอดเวลา ผู้บริโภคข้อมูลจำนวนมากมักเชื่อและแชร์ข่าวปลอมโดยไม่ผ่านการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล (Wardle, Derakhshan, 2017). การขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบนี้สะท้อนถึงความอ่อนแอทางปัญญาและเป็นรูปแบบหนึ่งของอวิชชาในยุคสมัยใหม่

ตัณหาและอุปาทาน แรงขับเคลื่อนของข่าวปลอมยังเชื่อมโยงกับ ตัณหา และ อุปาทาน โดยเฉพาะความยึดมั่นในอุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และศาสนา ผู้คนจำนวนมากแชร์ข่าวปลอมเพราะสอดคล้อง

กับความเชื่อหรือผลประโยชน์ของตนเอง แม้จะขัดกับความจริงก็ตาม (McIntyre, 2018). สิ่งนี้สอดคล้องกับการอธิบายของ พระมหานุพันธ์ พรหมชาติ (2565) ที่ระบุว่า อริยสัจ 4 สามารถใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาในชีวิตและสังคม โดย “สมุทัย” ของชาวปलอมก็คือแรงขับภายในที่เกิดจากความยึดมั่นและอวิชชาที่ไม่ได้รับการแก้ไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจและการเมือง นอกจากนี้วิชาและค้นหาแล้ว ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองยังเป็นแรงขับสำคัญของการสร้างชาวปลอม เช่น การใช้ชาวปดเปื้อนเพื่อทำลายคู่แข่งทางการเมือง การสร้างความได้เปรียบในการเลือกตั้ง หรือการใช้เป็นเครื่องมือทางธุรกิจเพื่อดึงดูดความสนใจและผลประโยชน์ (Vosoughi et al., 2018). งานวิจัยไทย เช่น ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) ก็สะท้อนให้เห็นว่าความขัดแย้งทางการเมืองและสังคมในไทยมีรากเหง้ามาจากความหลงผิดและความยึดมั่นถือมั่นในผลประโยชน์ส่วนตน

5. นิโรธคือการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา

ตามหลักอริยสัจ 4 “นิโรธ” หมายถึง ความดับแห่งตัณหาและอวิชชา เป็นภาวะแห่งความสงบ ความคลายกำหนด และการเข้าถึงนิพพาน (Rahula, 1974). หากนำมาประยุกต์กับปรากฏการณ์ชาวปลอม “นิโรธ” อาจตีความได้ว่าเป็น กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา เพื่อให้มนุษย์สามารถแยกแยะความจริงออกจากข้อมูลบิดเบือน และพัฒนาสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและสติปัญญา

การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาในโลกที่ข้อมูลล้นเกิน การดับทุกข์จากชาวปลอมต้องอาศัย “ภูมิคุ้มกันทางปัญญา” (intellectual immunity) หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการตั้งคำถาม ตรวจสอบ และไม่ตกเป็นเหยื่อของการบิดเบือนข้อมูล แนวคิดนี้สอดคล้องกับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ซึ่งมุ่งเสริมสร้างการคิดเชิงวิพากษ์และการวิเคราะห์เชิงเหตุผล เพื่อไม่ให้ความเชื่อหรืออารมณ์ครอบงำการตัดสินใจ (McIntyre, 2018).

หลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการ พระพุทธเจ้าทรงสอนใน กาลามสูตร ว่า ไม่ควรเชื่อสิ่งใดเพียงเพราะได้ยินต่อ ๆ กันมา หรือแม้แต่คำสอนของครูบาอาจารย์ แต่ควรใช้เหตุผลและประสบการณ์ตรงพิจารณาว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์จริงหรือไม่ (Nanamoli, Bodhi, 2005). หลักการนี้สอดคล้องกับทักษะที่จำเป็นต่อการรับมือชาวปลอมในโลกดิจิทัล โดยเฉพาะการใช้ โยนิโสมนสิการ หรือการใคร่ครวญอย่างแยบคาย เพื่อไม่ตัดสินใจข้อมูลเพียงผิวเผิน แต่พิจารณาถึงเหตุและผลอย่างรอบด้าน (พระมหานุพันธ์ พรหมชาติ, 2565)

การเข้าถึงความจริงอันสากล ในมิติพุทธปรัชญา “นิโรธ” ไม่ได้หมายถึงการเพียงปฏิเสธชาวปลอม แต่คือการก้าวข้ามมายาที่บดบังสัจจะ เพื่อเข้าถึงความจริงอันสากล (Ultimate Truth) การฝึกฝนสติ สมาธิ และปัญญา จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทั้งในระดับปัจเจกและสังคม ที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติและตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง ไม่ใช่บนความหลงผิดที่เกิดจากการบิดเบือนข่าวสาร (Harvey, 2013)

6. มรรคคือแนวทางแห่งพุทธปรัชญา

ในอริยสัจ 4 “มรรค” หมายถึงหนทางแห่งความดับทุกข์ โดยพระพุทธเจ้าทรงชี้ชัดว่าเป็น อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งสรุปได้ใน “ไตรสิกขา” ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา (Bodhi, 1994) หากนำมาประยุกต์ใช้กับ

บริบทของข่าวปลอม (Fake News) มรรคจึงเป็นกรอบปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลและสังคมก้าวข้ามมายาและเข้าถึงความจริงผ่านสติปัญญาและการรู้เท่าทันสื่อ

การฝึกสติ (Mindfulness) การฝึกสติเป็นหัวใจสำคัญในการรับมือกับข่าวสารยุคดิจิทัล เพราะช่วยให้ผู้บริโภคข่าวสารไม่รีบด่วนเชื่อหรือแชร์ต่อโดยไม่ตรวจสอบ การมีสติทำให้สามารถพิจารณาข้อมูลอย่างมีระยะห่าง ลดการถูกครอบงำด้วยอารมณ์ เช่น ความโกรธหรือความกลัว ที่มักเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้ผลิตข่าวปลอม (Kabat-Zinn, 2003)

การใช้เหตุและผล (Critical Reflection) มรรคยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ “สัมมาทิฐิ” และ “สัมมาสังกัปปะ” ซึ่งสัมพันธ์กับการคิดเชิงวิพากษ์ (critical reflection) ผู้รับข่าวสารจำเป็นต้องใช้เหตุผลและการวิเคราะห์เพื่อพิจารณาแหล่งที่มา ความน่าเชื่อถือ และเนื้อหาของข่าว ก่อนตัดสินใจเผยแพร่ หลักการนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ McIntyre (2018) ที่เสนอว่า “ยุคหลังความจริง” (post-truth era) ต้องอาศัยทักษะการคิดวิพากษ์เพื่อป้องกันการถูกชักนำด้วยข้อมูลบิดเบือน.

การประยุกต์อริยสัจ 4 เป็นกระบวนการวิเคราะห์ อริยสัจ 4 ไม่เพียงเป็นคำสอนเชิงนามธรรม แต่สามารถใช้เป็น เครื่องมือวิเคราะห์เชิงกระบวนการ เช่น เมื่อเผชิญข่าวสาร

ทุกข์ = การตระหนักว่าข่าวปลอมก่อให้เกิดความสับสนและความแตกแยก

สมุทัย = การสืบหาสาเหตุ เช่น อวิชชา ตัณหา ผลประโยชน์ทางการเมือง

นิโรธ = การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาและการเข้าถึงความจริง

มรรค = การปฏิบัติ เช่น สติ สมาธิ และการคิดวิพากษ์ เพื่อนำไปสู่การดับปัญหา

พระมหานันทพันธ์ พรหมชาติ (2565) เสนอว่า การเรียนรู้โดยใช้อริยสัจ 4 เป็นกระบวนการช่วยให้นักเรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบ และค้นพบทางออกที่เหมาะสมทั้งในระดับปัจเจกและสังคม

7. มิติแห่งอภิปรัชญาญาณวิทยา (Metaphysical Epistemology)

แม้โดยทั่วไป “อริยสัจ 4” มักถูกอธิบายในฐานะคำสอนเชิงปฏิบัติทางศาสนา แต่หากพิจารณาในเชิงลึก อริยสัจ 4 ยังสะท้อนมิติทาง อภิปรัชญา (metaphysics) และ ญาณวิทยา (epistemology) อย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นทั้งการชี้ให้เห็น “ภาวะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง” และ “กระบวนการรู้ความจริง” ที่นำไปสู่การรู้แจ้งความจริงสูงสุด (Ultimate Truth) (Rahula, 1974; Harvey, 2013).

ข่าวปลอมในฐานะมายา (Illusion) เมื่อพิจารณาบริบทสังคมดิจิทัล ข่าวปลอมสามารถตีความได้ว่าเป็น “มายา” หรือภาพลวง ที่บดบังความจริง และทำให้ผู้คนเข้าใจผิดในสิ่งที่ปรากฏ การตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของข่าวปลอมสะท้อนถึงความไม่สามารถแยก “สมมติสังขะ” (conventional truth) ออกจาก “ปรมาตถสังขะ” (ultimate truth) อันเป็นความจริงแท้ที่มีได้ถูกบิดเบือน (ปยุตโต, ม.ป.ป.)

อริยสัจ 4 ในฐานะเครื่องมือญาณวิทยา อริยสัจ 4 มิได้เป็นเพียงหลักปฏิบัติทางจริยธรรม แต่ทำหน้าที่เป็น เครื่องมือญาณวิทยา ที่สอนวิธีการรู้ความจริงอย่างเป็นลำดับ คือ การกำหนดรู้ทุกข์ (การชี้ปัญหา), การละสมุทัย (การเห็นเหตุแห่งปัญหา), การทำให้แจ้งนิโรธ (การเข้าถึงความจริงแท้) และการเจริญมรรค (การ

ลงมือปฏิบัติ). โครงสร้างนี้สะท้อนว่า พุทธปรัชญาไม่ได้มุ่งเพียงการให้ข้อมูลเชิงทฤษฎี แต่เน้น “กระบวนการรู้และการทำกิจ” ที่สมบูรณ (Bodhi, 1994)

การรู้แจ้งความจริงสูงสุด (Ultimate Truth) ในเชิงอภิปรัชญา นิโรธหรือนิพพานคือการเข้าถึงภาวะความจริงอันสูงสุดที่พ้นไปจากมายาและความหลงผิด (Rahula, 1974) ขณะที่ในเชิงญาณวิทยา อริยสัจ 4 คือวิถีแห่งการรู้แจ้ง ที่ประกอบด้วยสามญาณสิบสองอาการ (สังขญาณ-กัจจญาณ-กตญาณ) ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เพียงรับรู้ข้อเท็จจริง แต่ยังตระหนักถึงกิจที่ต้องทำและผลสำเร็จของการปฏิบัติ (Harvey, 2013).

เมื่อสังคมเผชิญกับข้อมูลที่บิดเบือน การนำอริยสัจ 4 มาใช้ในมิติอภิปรัชญาญาณวิทยาจึงเป็นการฝึกแยกแยะระหว่าง “สิ่งที่เป็นจริง” กับ “สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น” หรือระหว่างสัจจะกับสมมติ ตัวอย่างเช่น การใช้โยนิโสมนสิการในการพิจารณาข่าว เป็นการสร้างปัญญาเชิงญาณวิทยา ขณะที่การมุ่งสู่ความจริงแท้ คือการก้าวข้ามมายาและเข้าถึงความสงบแห่งนิโรธ กล่าวโดยสรุป อริยสัจ 4 ในมิติอภิปรัชญาญาณวิทยา คือทั้งเครื่องมือและกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์ก้าวพ้นมายาของข่าวปลอม เข้าสู่การรับรู้และการดำรงอยู่บนฐานของความความจริงอันสูงสุด ซึ่งไม่เพียงเป็นประโยชน์ต่อปัจเจกบุคคล แต่ยังสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้แก่สังคมโดยรวม

8. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 กับข่าวปลอม (Fake News)

1. ทุกข์ ตระหนักรู้ว่าข่าวปลอมคือความทุกข์ของสังคม

ระดับบุคคล ตระหนักว่าการเสพและแชร์ข่าวปลอมก่อให้เกิดความสับสน วิดกกังวล และความแตกแยกในครอบครัวหรือกลุ่มเพื่อน

ระดับสังคม ตระหนักว่าข่าวปลอมทำลายความไว้วางใจต่อสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และสื่อมวลชน

แนวทางปฏิบัติ จัดกิจกรรมให้ความรู้และรณรงค์ในสังคมว่า “ข่าวปลอมคือภัย” เช่นเดียวกับทุกข์ที่ต้องรู้ตามพุทธธรรม

2. สมุทัย วิเคราะห์สาเหตุของข่าวปลอม

อวิชชา ขาดทักษะการคิดวิเคราะห์และการตรวจสอบข่าวสาร

ต้นเหตุ/อุปาทาน ความยึดมั่นในอุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือศาสนา ทำให้เลือกเชื่อข่าวที่ตรงกับความเชื่อของตน

แรงผลักดันจากโครงสร้าง แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ (การคลิกโฆษณา) และการเมือง (โจมตีคู่แข่ง)

แนวทางปฏิบัติ สร้างหลักสูตรหรือWorkshopการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ที่ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุการเกิดข่าวปลอม เปรียบเสมือนการ “รู้สมุทัย”

3. นิโรธ สร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา

ระดับบุคคล ฝึกใช้เหตุผล ตรวจสอบข้อเท็จจริง (fact - checking) ก่อนแชร์ข่าวใด ๆ

ระดับสังคม ส่งเสริมระบบการตรวจสอบข้อมูลกลาง (fact - check center) ที่เข้าถึงง่าย โปร่งใส และเป็นกลาง

หลักพุทธปรัชญา ใช้กาลามสูตร และ โยนิโสมนสิการ เป็นเกณฑ์การประเมินข่าว โดยไม่เชื่อข่าว เพียงเพราะได้ยินต่อ ๆ กัน แต่ใช้การสังเกต เหตุผล และประสบการณ์ตรง

แนวทางปฏิบัติ พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยให้ผู้เรียนฝึกตั้งคำถามกับข่าว เช่น “ใครคือผู้เผยแพร่?” “มีแหล่งอ้างอิงหรือไม่?” “ผลประโยชน์คืออะไร?”

4. มรรค หนทางแก้ปัญหาข่าวปลอมอย่างเป็นระบบ

สัมมาทิฐิ ปลูกฝังการเห็นชอบ รู้เท่าทันสื่อและเข้าใจกลไกข่าวปลอม

สัมมาสังกัปปะ ส่งเสริมการคิดอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากอคติ และไม่เผยแพร่ข้อมูลเพื่อทำร้ายผู้อื่น

สัมมาวาจา ใช้ถ้อยคำบนสื่อสังคมออนไลน์อย่างระมัดระวัง ไม่ส่งต่อข่าวเท็จ

สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้ทำสื่อ นักข่าว และผู้ใช้โซเชียล

สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ฝึกจิตให้นิ่ง มีสติ และมีสมาธิเมื่อต้องเผชิญกับข้อมูล

มหาศาล

แนวทางปฏิบัติ บูรณาการ “มรรคมืองค์ 8” เข้ากับกิจกรรมตรวจสอบข่าว เช่น จัดโครงการ “Mindful Media” ที่เน้นการใช้สติปัญญาในการเสพสื่อ

9. บทสรุป

ในโลกยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารไหลเวียนอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ปัญหาที่กลายเป็นวิกฤติสำคัญของสังคมคือการแพร่กระจายของข่าวปลอม หรือ Fake News ข่าวปลอมไม่เพียงสร้างความเข้าใจผิดในระดับบุคคล หากยังบ่อนทำลายความไว้วางใจในสถาบันหลักของสังคม สร้างความแตกแยก และก่อให้เกิดความเกลียดชังที่ลุกลามในโลกออนไลน์ ปรากฏการณ์นี้จึงเป็น “ทุกข์” รูปแบบใหม่ที่สังคมต้องเผชิญและหาหนทางคลี่คลายอย่างจริงจัง เมื่อพิจารณาตามหลักอริยสัจ 4 ข่าวปลอมสะท้อนให้เห็น

ทุกข์ ที่เกิดขึ้นกับสังคมร่วมสมัยอย่างชัดเจน ทุกข์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงความทุกข์ทางกายหรือใจ ในชีวิตส่วนตัว แต่หมายถึงภาวะความสับสน ความไม่ไว้วางใจ และความไม่สงบสุขในสังคมที่เกิดจากข้อมูลบิดเบือน ผู้คนจำนวนมากได้รับผลกระทบจากข่าวปลอมทั้งในด้านความรู้สึก ความสัมพันธ์ และการดำรงชีวิต ทำให้สังคมโดยรวมอ่อนแอและเปราะบางมากขึ้นสาเหตุหรือ

สมุทัย ของข่าวปลอมมีรากฐานมาจากหลายประการ ประการแรกคืออวิชชาหรือความไม่รู้ ผู้คนจำนวนมากขาดทักษะในการตรวจสอบข้อเท็จจริงและมักเชื่อข้อมูลที่ตรงกับความเชื่อของตนโดยไม่ตั้งคำถาม ประการต่อมาคือความยึดมั่นถือมั่นหรืออุปาทาน เมื่อบุคคลมีความเชื่อหรืออุดมการณ์ใด ๆ ก็มักเลือกเชื่อข่าวสารที่สอดคล้องกับตน แม้จะเป็นเท็จก็ตาม นอกจากนี้ยังมีแรงขับเคลื่อนเชิงเศรษฐกิจและการเมืองที่ทำให้เกิดการผลิต และเผยแพร่ข่าวปลอมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ เช่น การทำลายคู่แข่งทางการเมืองหรือการสร้างรายได้จากการเข้าถึงสื่อออนไลน์ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ข่าวปลอมกลายเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและยากต่อการแก้ไข

นิโรธ หรือการดับทุกข์จากข่าวปลอม หมายถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาเพื่อไม่ตกเป็นเหยื่อของการบิดเบือนข้อมูล ภูมิคุ้มกันทางปัญญาคือความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ตรวจสอบ และไม่เชื่อข่าวสารอย่างไร้เหตุผล เครื่องมือที่สำคัญคือการฝึกทักษะรู้เท่าทันสื่อ การตั้งคำถามกับข้อมูล และการพิจารณาด้วย

โยนิโสมนสิการหรือการคิดอย่างแยบคาย หากบุคคลสามารถพัฒนาความสามารถเหล่านี้ได้ ก็จะไม่ตกอยู่ใต้ อิทธิพลของข่าวปลอม และสามารถเข้าถึงความจริงที่แท้จริงซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมที่สงบสุข ส่วน

มรรค หรือหนทางแห่งการดับทุกข์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับปัญหาข่าวปลอมได้อย่าง หลากหลาย แนวทางสำคัญ ได้แก่ การฝึกสติให้มีความระมัดระวังในการเสพและเผยแพร่ข้อมูล การใช้เหตุผล และการคิดเชิงวิพากษ์เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนเชื่อหรือแชร์ การใช้หลักอริยสัจ 4 เองเป็นกระบวนการ วิเคราะห์ข่าวสาร โดยกำหนดรู้ปัญหา ชี้สาเหตุ หาทางดับ และลงมือแก้ไข นอกจากนี้การใช้หลักมรรคมีองค์ 8 ก็สามารถประยุกต์ได้อย่างตรงไปตรงมา เช่น การมีสัมมาทิฐิเพื่อเข้าใจกลไกของข่าวปลอม การมีสัมมาวาจา เพื่อลดการใช้ถ้อยคำที่เป็นภัยในสื่อสังคมออนไลน์ และการมีสัมมาสติสัมมาสมาธิเพื่อควบคุมจิตใจไม่ให้ หวั่นไหวไปกับข้อมูลลวง

ในระดับลึก อริยสัจ 4 ยังสะท้อนถึงมิติทางอภิปรัชญาและญาณวิทยา ข่าวปลอมคือมายาที่บิดบัง ความจริง ทำให้ผู้คนสับสนระหว่างสิ่งที่เป็นจริงกับสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ขณะที่อริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือที่ช่วย แยกแยะความจริงแท้จากสมมติสัจจะ กระบวนการของอริยสัจ 4 ตั้งแต่การรู้ทุกข์ การเห็นสมุทัย การเข้าถึง นิโรธ และการดำเนินตามมรรค คือกระบวนการรู้ความจริงที่เป็นระบบและสมบูรณ์ ช่วยให้มนุษย์ไม่เพียงแต่ เห็นข้อเท็จจริงเชิงปรากฏการณ์ แต่ยังเข้าถึงสัจธรรมสูงสุดที่พ้นไปจากมายา การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 กับ ข่าวปลอมจึงสามารถทำได้ในเชิงปฏิบัติอย่างชัดเจน เริ่มจากการตระหนักว่าข่าวปลอมคือทุกข์ การชี้ให้เห็น สาเหตุหรือสมุทัยที่ทำให้ข่าวปลอมเกิดขึ้น การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาเพื่อตัดวงจรของปัญหา และการลงมือ แก้ไขด้วยมรรคหรือหนทางแห่งปัญญา การดำเนินเช่นนี้จะช่วยให้บุคคลและสังคมก้าวพ้นจากมายาแห่งข้อมูล และเข้าถึงความจริงอย่างมั่นคง

โดยสรุป ปัญหาข่าวปลอมในยุคดิจิทัลไม่ใช่เพียงปัญหาด้านเทคนิคหรือการจัดการสื่อ แต่เป็นปัญหา ที่สะท้อนรากเหง้าทางจิตวิญญาณและสังคม การนำอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้จึงไม่เพียงเป็นการแก้ปัญหาข่าว ปลอม แต่ยังเป็นการสร้างวิถีแห่งปัญญาเพื่อรู้แจ้งความจริง และเป็นการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและสังคม อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิตัณม. 2555.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา. 2556.
- พระมหาอนุพันธ์ พรหมชาติ. (2565). **การเรียนรู้ด้วยหลักอริยสัจ 4: การแก้ปัญหาและการพัฒนาตน**. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 12(3), 101–115.
- พีระรัตน์กุล, ว. (2564). **การวิเคราะห์ข่าวปลอมตามหลักกาลามสูตร**. วารสารพุทธนวัตกรรมการศึกษา, 2(2), 1–15.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). **ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ 4.**

วารสารศาสนาและสังคม, 4(1), 23–38.

ยุสสโยธา. (2564). **กาลามสูตรกับยุทธวิธีปล่อยข่าวลือในสังคมออนไลน์.** วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 17(2), 45–62.

วีไลวรรณ จงวิไลเกษม, พีรพล อนุตรโสตถี, ณรรธราวุธ เมืองสุข, พิสุจน์ อักษร, ชลาลัย พงษ์ศิริ. (2564).

Fake News Fighter: กลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้องข่าวโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล.

กรุงเทพฯ: กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์.

แสง จันทร์งาม. **อริยสัจ 4.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด. 2544.

Bodhi, B. (1994). **The noble eightfold path: Way to the end of suffering.** Kandy: Buddhist Publication Society.

Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism.** Oxford: Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices (2nd ed.).** Cambridge: Cambridge University Press.

Kabat-Zinn, J. (2003). **Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future.** *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 144–156. <https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg016>

McIntyre, L. (2018). **Post-truth.** Cambridge, MA: MIT Press.

Nanamoli, B., & Bodhi, B. (2005). **The middle length discourses of the Buddha: A translation of the Majjhima Nikāya.** Boston: Wisdom Publications.

Rahula, W. (1974). **What the Buddha taught.** New York: Grove Press.

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). **Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making.** Strasbourg: Council of Europe.

การเปิดประสาทสัมผัสทั้ง 5 : การเป็นชาวพุทธที่ดีและถูกต้องในการทำ “บุญ” Engaging the Five Senses: Proper Buddhist Practice in Merit-Making

ณัฐธวัฒน์ ตั้งปฐมวงศ์

Nuttawat Tangpatomwong

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

E-mail : Bhikkunuttawat.t@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 23 ธันวาคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการเปิดประสาทสัมผัสทั้ง 5 กับการเป็นชาวพุทธที่ดีและถูกต้องในการทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนา โดยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ผ่านอายตนะ การใช้สติและปัญญา และการปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา อันเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจและคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชน

จากการศึกษาพบว่า การทำบุญที่ถูกต้องควรตั้งอยู่บนศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา การใช้เหตุผล และการเข้าใจหลักธรรมอย่างถูกต้อง ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีสติ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม และสร้างคุณประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การทำบุญ, การเปิดประสาทสัมผัสทั้ง 5, การเป็นชาวพุทธที่ดีและถูกต้อง

ABSTRACT

This academic article aims to analyze the concept of engaging the five senses in relation to proper Buddhist merit-making based on Buddhist teachings. It explains the relationship between sensory perception, mindfulness, wisdom, and the three bases of meritorious action (Puññakiriyāvattu)—generosity (dāna), morality (sīla), and mental cultivation (bhāvanā)—as a process for developing the mind and enhancing the quality of life. The study found that proper merit-making should be grounded in faith accompanied by wisdom, rational reflection, and a correct understanding of the Dhamma.

The findings further indicate that such an approach enables individuals to cultivate mindfulness, respond wisely to social changes, and practice merit-making in ways that benefit both themselves and society. Consequently, the integration of sensory awareness,

wisdom, and Buddhist principles provides an effective foundation for personal development, spiritual growth, and sustainable well-being.

Keywords: Merit-making, Five Senses, Proper Buddhist Practice

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักธรรมที่มุ่งพัฒนามนุษย์ทั้งด้านปัญญา คุณธรรม และการดำเนินชีวิต โดยปรากฏคำสอนในพระไตรปิฎกหลายแห่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและความสำคัญของการดำรงพระธรรมวินัยอย่างมั่นคง เช่น พุทธพยากรณ์ใน มหาสุบินชาดก ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง มนุษย์อาจเผชิญความสับสนทางความคิดและค่านิยม หากขาดการศึกษาและการปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างถูกต้อง ย่อมส่งผลให้การรับรู้และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากเจตนารมณ์เดิม ดังนั้น การศึกษาหลักธรรมอย่างมีเหตุผลและรอบด้านจึงมีความสำคัญต่อการดำรงพระพุทธศาสนาและการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในสังคม

ภายใต้บริบทของสังคมร่วมสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีดิจิทัล และระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ การรับรู้เกี่ยวกับการทำบุญ การให้ทาน และการสร้างกุศลมีความหลากหลายมากขึ้น จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักพระธรรมวินัยและหลักพุทธปรัชญาเป็นกรอบในการพิจารณา เพื่อให้การปฏิบัติทางศาสนาเป็นไปอย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม พระพุทธศาสนาได้อธิบายว่า “บุญ” มิได้จำกัดอยู่เพียงการให้ทานเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมการรักษาศีลและการเจริญภาวนา ซึ่งรวมเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 อันเป็นแนวทางในการขัดเกลาจิตใจและพัฒนาคุณภาพจิตใจของพุทธศาสนิกชน

บทความวิชาการนี้จึงมุ่งศึกษาความหมายของการให้ทาน การทำบุญ และการสร้างกุศลตามหลักพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ผ่านอายตนะและการใช้ปัญญาในการพิจารณาข้อมูลข่าวสาร เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรม ปัญญา และการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย และยังเป็นการสะท้อนบทบาทของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม

2. การเป็นชาวพุทธที่ดีและถูกต้อง

การเป็นชาวพุทธที่ดีและถูกต้อง หมายถึงการมีศรัทธาควบคู่กับปัญญา โดยศึกษาหลักธรรมและนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ดังที่สมทรง ปุณฺณฤทธิ (2545) และประชิด สกฺุณะพัฒน์ (2548) อธิบายว่า พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติตามหลักธรรม เข้าร่วมพิธีกรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกสาธารณะ อันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff (1980) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการ

ประเมิณผล ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับการดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสม โดยเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ มีความรู้ ความเข้าใจ และความรับผิดชอบร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความร่วมมือ ความโปร่งใส และความเข้มแข็งของชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การเป็นชาวพุทธที่ดีมีได้จำกัดอยู่เพียงการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หากแต่ครอบคลุมการนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การทำความดี การบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพระพุทธศาสนาด้วยสติ ปัญญา และความรับผิดชอบ เมื่อพุทธศาสนิกชนมีศรัทธาที่ตั้งอยู่บนเหตุผลและการเรียนรู้ที่ถูกต้อง ย่อมสามารถพัฒนาตนเอง สร้างประโยชน์แก่สังคม และร่วมธำรงคุณค่าของพระพุทธศาสนาให้เป็นพลังในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

3. การเปิดประสาทสัมผัสทั้ง 5

พระพุทธศาสนาอธิบายว่าการแสวงหาความรู้และการพัฒนาปัญญาเริ่มต้นจากการเรียนรู้ตนเองและการรู้เท่าทันประสบการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านอายตนะทั้งภายในและภายนอก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งสัมพันธ์กับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ การฝึกสติ สมาธิ และปัญญา ช่วยให้บุคคลสามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล ไม่หลงตามอารมณ์หรืออคติ และนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง อันเป็นกระบวนการพัฒนาตามหลักอภิจิตตสิกขาและอภิปญญาสิกขา เพื่อเข้าถึงความจริงและการดับทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนา

ในบริบทของสังคมร่วมสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พุทธศาสนิกชนสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตและการประกอบศาสนกิจด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างบุญผ่าน **บุญกิริยาวัตถุ 3** ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ควบคู่กับการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุและผลของการกระทำ การเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาและความเข้าใจในหลักธรรม จะช่วยส่งเสริมคุณธรรม ความสามัคคี และการพัฒนาจิตใจ อันเป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม

พระพุทธศาสนายังอธิบายว่า การให้ทานที่สมบูรณ์ควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ผู้ให้มี ศรัทธาและเจตนาบริสุทธิ์ ผู้รับเป็นผู้ประพฤติดี และวัตถุทานได้มาโดยชอบธรรม ซึ่งทำให้การทำบุญเกิดคุณค่าทั้งต่อผู้ให้และผู้รับ นอกจากนี้ หลัก **โลกธรรม** ยังช่วยให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชีวิตทั้งด้านความสำเร็จ ความผิดหวัง การยกย่อง และการวิพากษ์วิจารณ์ พร้อมทั้งฝึกวางใจอย่างมีสติและปัญญา ไม่ยึดติดกับอารมณ์หรือผลประโยชน์ส่วนตน อันนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มั่นคง มีคุณธรรม และสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

4. การใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในการทำ “บุญ”

พระพุทธศาสนาอธิบายว่า โลกและชีวิตดำเนินไปตามกฎธรรมชาติหรือหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งเป็นความจริงของสรรพสิ่ง การเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย รวมทั้งการรับรู้ด้วยใจ จึงควรดำเนินควบคู่กับสติและปัญญา เพื่อให้สามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ

ตามความเป็นจริง ไม่ยึดติดกับอารมณ์หรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน อันนำไปสู่การพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนา “การทำบุญ” มิได้จำกัดอยู่เพียงการถวายทานเท่านั้น แต่ครอบคลุมการสร้าง ความดีในหลายมิติ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา การประพฤติอ่อนน้อม การบำเพ็ญ ประโยชน์ และการอนุโมทนาบุญ ซึ่งล้วนเป็นแนวทางในการขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์ พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า “บุญ” เป็นเหตุแห่งความสุข ความเจริญ และความผ่องใสของจิต ดังนั้น คุณค่าของการทำบุญจึงอยู่ที่เจตนาที่ บริสุทธิ์ ความศรัทธา และการปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักธรรม มากกว่าคุณค่าทางวัตถุหรือปริมาณของสิ่งที่ถวาย

โดยสรุป การใช้ประสาทสัมผัสอย่างมีสติและปัญญาช่วยให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจความหมายของการ ทำบุญได้อย่างถูกต้อง ทั้งในฐานะเหตุแห่งการทำ ความดี ผลแห่งความสุขความเจริญ และสภาวะของจิตที่ สะอาดผ่องใส การทำบุญที่สมบูรณ์จึงควรประกอบด้วยเจตนาที่ดี การกระทำที่ถูกต้อง และการดำรงชีวิตตาม หลักธรรม อันเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเอง สร้างประโยชน์แก่สังคม และส่งเสริมคุณค่าของ พระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืน

5. วจกรการทำ “บุญ” และเส้นทางการสร้าง “กรรม”

พระพุทธศาสนาอธิบายว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา เป็นหลักสำคัญของการสร้าง บุญและพัฒนาคุณภาพจิตใจ โดยการทำบุญมิได้จำกัดอยู่เพียงการให้ทาน หากยังครอบคลุมการรักษา ศีลและ การเจริญภาวนา ซึ่งล้วนเป็นกระบวนการขัดเกลากิเลสและเสริมสร้างปัญญา คำว่า “บุญ” มีความหมายว่า การชำระจิตใจให้สะอาดจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ดังนั้น คุณค่าของการทำบุญจึงอยู่ที่เจตนา อันบริสุทธิ์ ความเข้าใจในหลักธรรม และการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองตามกำลังและโอกาสของแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญด้วยตนเองหรือการร่วมสนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ล้วนเป็นกุศลกรรมเมื่อ ประกอบด้วยศรัทธาและปัญญา

ในสังคมปัจจุบัน รูปแบบการทำบุญมีความหลากหลายและปรับเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตของ พุทธศาสนิกชน ทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา การร่วมทำบุญผ่านองค์กรหรือชุมชน ตลอดจนการ สนับสนุนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การปฏิบัติเหล่านี้สะท้อนถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมให้สอดคล้องกับ บริบทของสังคมยุคใหม่ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาเน้นย้ำว่าการทำบุญควรตั้งอยู่บน ศรัทธาที่ ประกอบด้วยปัญญา (สัทธาสัมปยุตตปัญญา) คือการพิจารณาด้วยเหตุผล ความเข้าใจ และเจตนาที่บริสุทธิ์ เพื่อให้การกระทำทุกประการเป็นไปเพื่อการพัฒนาตนเองและประโยชน์แก่ส่วนรวม

โดยสรุป วจกรของการทำบุญและการสร้างกรรมในพระพุทธศาสนามีรากฐานอยู่ที่ เจตนา ซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญของกรรม การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา เมื่อกระทำด้วยจิตที่ผ่องใส ย่อมนำไปสู่ การพัฒนาคุณธรรม ความสุข และความเจริญทั้งแก่ตนเองและสังคม การทำบุญด้วยความเข้าใจในหลักธรรม จึงเป็นแนวทางที่ช่วยให้พุทธศาสนิกชนดำเนินชีวิตอย่างมีสติ มีปัญญา และสามารถสั่งสมกุศลกรรมอันเป็น พื้นฐานของการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืน

6. หยุดการททำ “บุญ” ที่เป็นปมในการสร้างบาป

พระพุทศาสนาสอนว่า “บุญ” คือการชำระจิตใจให้สะอาด ผ่องใส และเป็นเหตุแห่งความสุข ดังพระพุทศดำรัสว่า “บุญเป็นชื่อของความสุข” และ “พึงสั่งสมบุญอันจะนำความสุขมาให้” การทำบุญจึงมิใช่เพียงการให้วัตถุทาน แต่ครอบคลุมการให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา และการประกอบความดีทุกประการ ซึ่งล้วนเป็นการพัฒนาคุณธรรมและยกระดับคุณภาพจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น

การทำบุญที่ถูกต้องควรตั้งอยู่บนหลัก ศรัทธาควบคู่ปัญญา โดยพิจารณาเหตุและผลของการกระทำอย่างรอบคอบ ตามหลัก วิเจยทาน คือการให้ทานด้วยการพิจารณาอย่างเหมาะสม ทั้งในด้านวัตถุประสงค์ ประโยชน์ที่เกิดขึ้น และเจตนาของผู้ให้ เพื่อให้การทำบุญเกิดคุณค่าสูงสุดแก่ตนเองและส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นการร่วมกิจกรรมของวัด การสนับสนุนงานสาธารณประโยชน์ การช่วยเหลือผู้ยากไร้ หรือการส่งเสริมการศึกษา พระพุทศาสนา ล้วนเป็นการสั่งสมบุญกุศลที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทเจ้า

นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนควรใช้สติและปัญญาในการดำเนินชีวิต รวมทั้งในการเลือกเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทศาสนา โดยยึดหลักเหตุผล ความโปร่งใส และประโยชน์ต่อสังคมเป็นสำคัญ การมีส่วนร่วมอย่างรู้เท่าทันและมีวิจรณ์ญาณจะช่วยให้การทำบุญเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง และเสริมสร้างศรัทธาที่มั่นคงบนพื้นฐานของปัญญา อันเป็นแนวทางสำคัญในการธำรงและสืบทอดพระพุทศาสนา ให้เจริญมั่นคงสืบไป

โดยสรุป การทำบุญที่สมบูรณ์มิได้วัดจากปริมาณของทรัพย์สินที่ถวาย หากวัดจากเจตนา ความเข้าใจในหลักธรรม และการกระทำที่ประกอบด้วยสติ ปัญญา และความเมตตา เมื่อบุคคลดำเนินชีวิตตามหลักทาน ศีล และภาวนา พร้อมทั้งสร้างกุศลกรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจ ย่อมก่อให้เกิดความสุข ความเจริญ และเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาทั้งตนเอง ชุมชน และสังคมตามแนวทางแห่งพระพุทศาสนาอย่างยั่งยืน

7. บทวิเคราะห์ วิจรณ์ และข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การทำบุญตามหลักพระพุทศาสนาควรตั้งอยู่บนความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความหมายของ “บุญ” ซึ่งมีใช่เพียงการให้ทาน แต่ครอบคลุมการรักษาศีล การเจริญภาวนา และการประพดีความดีทุกประการ อันเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจให้สะอาด ผ่องใส และก้าวสู่การดำเนินชีวิตด้วยสติและปัญญา ในบริบทของสังคมร่วมสมัยที่วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตและการประกอบศาสนกิจได้อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ การทำบุญควรดำเนินควบคู่กับหลัก ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา โดยพิจารณาวัตถุประสงค์ เจตนา และประโยชน์ของการกระทำตามหลัก วิเจยทาน ซึ่งเน้นการใช้เหตุผลและการไตร่ตรองก่อนให้ทานหรือสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทศาสนาด้วยความสมัครใจ ความโปร่งใส และความรับผิดชอบ จะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่น ความร่วมมือ และคุณค่าทางสังคม พร้อมทั้งส่งเสริมให้การทำบุญก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อผู้ให้ ผู้รับ และส่วนรวมอย่างแท้จริง

จากผลการวิเคราะห์ ผู้เขียนเสนอว่า ควรส่งเสริมการศึกษาหลักพระธรรมวินัยและหลักพุทธปรัชญาให้แก่พุทธศาสนิกชนอย่างต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้เกิดการคิดวิเคราะห์ การใช้ปัญญา และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสร้างสรรค์ การพัฒนาศรัทธาที่ตั้งอยู่บนความรู้และเหตุผล จะช่วยให้การทำบุญเป็นกระบวนการพัฒนาคุณธรรมและคุณภาพชีวิตของบุคคล ควบคู่กับการธำรงคุณค่าของพระพุทธศาสนา และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขและยั่งยืน

8. บทสรุป

การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนาควรตั้งอยู่บนความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรม โดยตระหนักว่าบุญมิได้จำกัดอยู่เพียงการให้ทาน แต่ครอบคลุมการรักษาศีล การเจริญภาวนา และการประพฤติความดีทุกประการ ซึ่งล้วนเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจให้สะอาด ผ่องใส และก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม ในบริบทของสังคมปัจจุบันที่วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พุทธศาสนิกชนสามารถเลือกปฏิบัติและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้หลากหลายรูปแบบ โดยยึดหลักศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา สติ และเหตุผล เพื่อให้การทำบุญเกิดคุณค่าอย่างแท้จริง

โดยสรุป พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาคนจากภายในผ่านหลักทาน ศีล และภาวนา ควบคู่กับการใช้ปัญญาในการพิจารณาและดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง การส่งเสริมการศึกษาหลักธรรม การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการทำบุญ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสร้างสรรค์ จะช่วยเสริมสร้างศรัทธาที่มั่นคง พัฒนาคุณธรรมและคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชน ตลอดจนธำรงคุณค่าของพระพุทธศาสนาให้เป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขและยั่งยืน

บรรณานุกรม

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2539). **พระพุทธศาสนากับสังคมการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อแถมมีจำกัด.
- ประชิด สุกณะพัฒน์. (2548). **ศาสนพิธี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์** (พิมพ์ครั้งที่ 23), กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2544). **คนไทยกับป่า** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พีรพัฒน์ วงศ์บุตร. (2552). **พุทธทำนายมหันตภัยพิบัติโลกมิรู้ลืม** (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: เม็กกูร.
- พุทธทาสภิกขุ. (2553). **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
- พุทธทาสภิกขุ. (2559). **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์ (MGR Online). (2557). “**เหลือบในวงการพุทธศาสนา 3 ยุทธวิธีหาประโยชน์ในวัด**”.(Online). สืบค้นเมื่อ [15 พ.ค. 2565]. เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/specialscoop/detail/9570000099302>.

สุภาคย์ อินทองคง. (2553). “**พุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิกฤตโลก**”, ในศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคใต้ (ศรช.), (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ [15 พ.ค. 2565]. เข้าถึงได้จากแหล่งที่มา : <http://www.songkhlahealth.org/paper/1460>>.

สมทรง ปุณฺณฤทธิ. (2545). **มารยาทชาวพุทธ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2554). งบประมาณสำนักงานพระพุทธศาสนาปี 2554. (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ [15 พ.ค. 2565]. เข้าถึงได้จาก <https://www.onab.go.th/th/page>.

Cohen , J.M. and Uphoff, N.T. (1980). **Rural Development Participation : Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation**. Rural Development Committee Center for International Studies , Cornell University.

อภิปรัชญาแห่งกาลเวลา: จากปรัชญาตะวันตกสู่ปัจจุสมุปบาท
The Metaphysics of Time: From Western Philosophy
to Dependent Origination (Paṭiccasamuppāda)

พระมหาอภิวัฒน์ ภูริวัตตโน (ชาญศึก)

PhramahaApiwat Phuriwattana (Chansuek)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

เมธา หริมเทพาธิป

Metha Hrimtepathip

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University

E-mail: wat1998.apiwat@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 4 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดอภิปรัชญาแห่งกาลเวลา โดยเปรียบเทียบมุมมองของปรัชญาตะวันตกกับหลักปัจจุสมุปบาทในพระพุทธศาสนา เพื่ออธิบายความหมายของเวลา ความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย และการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง จากการศึกษาพบว่า ปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่มุ่งอธิบายธรรมชาติของเวลาในฐานะมิติของการดำรงอยู่หรือโครงสร้างของความเป็นจริง ขณะที่หลักปัจจุสมุปบาทมองเวลาในฐานะกรอบแห่งความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัย ซึ่งอธิบายการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสรรพสิ่งตามกฎแห่งธรรมชาติ

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า แม้ทั้งสองแนวคิดจะมีจุดร่วมในการปฏิเสธความเป็นอิสระของเวลาและให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง แต่พระพุทธศาสนามุ่งประยุกต์ความเข้าใจดังกล่าวเพื่อการพัฒนาปัญญา การรู้เท่าทันเหตุปัจจัย และการคลายความยึดมั่นอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ บทความจึงเสนอว่า ปัจจุสมุปบาทสามารถใช้เป็นกรอบอภิปรัชญาในการอธิบายกาลเวลาในฐานะกระบวนการแห่งความสัมพันธ์ การเปลี่ยนแปลง และการเกิดดับของสรรพสิ่ง ซึ่งช่วยสร้างความเข้าใจเชิงบูรณาการระหว่างปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญาได้อย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: อภิปรัชญา, กาลเวลา, ปัจจุสมุปบาท, ปรัชญาตะวันตก

ABSTRACT

This academic article aims to examine the metaphysics of time by comparing Western philosophical perspectives with the Buddhist principle of Dependent Origination (Paṭiccasamuppāda). The study explores the nature of time, causal interdependence, and the existence of phenomena from both traditions. The findings reveal that Western philosophy generally interprets time as a dimension of existence or a structure of reality, whereas Dependent Origination understands time as a framework of causal relationships through which phenomena arise, persist, and cease in accordance with natural law.

The study further demonstrates that, although both perspectives reject the notion of time as an entirely independent entity and emphasize the interconnectedness of reality, Buddhism applies this understanding to the cultivation of wisdom, the realization of causality, and the cessation of suffering. Accordingly, this article proposes that Dependent Origination provides a coherent metaphysical framework for understanding time as a dynamic process of interdependence, change, and conditioned arising, thereby offering an integrative perspective that bridges Western philosophy and Buddhist philosophy.

Keywords: Metaphysics, Time, Dependent Origination, Western Philosophy

1. บทนำ

อภิปรัชญาว่าด้วย กาลเวลา (Metaphysics of Time) เป็นหัวข้อที่ซับซ้อนและสำคัญยิ่งในทั้งปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก โดยมี ปฏิจจสมุบาท ในพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดหลักจากฝั่งตะวันออกที่นำเสนอความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นจริงของเวลาและการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ที่แตกต่างไปจากแนวคิดตะวันตกอย่างชัดเจนธรรมชาติของเวลาเป็นหัวใจสำคัญของอภิปรัชญาทั้งในตะวันตกและตะวันออก แม้จะมีจุดเริ่มต้นและเครื่องมือวิเคราะห์ที่แตกต่าง แต่ทั้งสองประเพณีก็มุ่งสู่การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความเป็นจริงผ่านเลนส์แห่งเวลา การเปรียบเทียบระหว่างปรัชญาเวลาตะวันตกกับหลักปฏิจจสมุบาทในพระพุทธศาสนา ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างและจุดบรรจบที่ลงตัวปรัชญาเวลาในตะวันตก

อภิปรัชญาและวิทยาศาสตร์ต่างกับศาสนาตรงที่ การศึกษาเริ่มต้นด้วยความสงสัยเป็นพื้นแต่ศาสนาศึกษาเริ่มต้นด้วยความศรัทธาเป็นพื้น และศาสนาดำเนินการด้วยพิธีกรรมและการปฏิบัติตามหลักของศาสนา นั้น ๆ แต่วิทยาศาสตร์ดำเนินการด้วยการทดลองแล้ว ๆ เล่า ๆ เพื่อค้นหาสิ่งที่ต้องการและอภิปรัชญาดำเนินการด้วยการคิดและทบทวนสนทนาด้วยการวิเคราะห์ (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2526 : 68)

อภิปรัชญาและศาสนาแตกต่างกันใน ปัญหาเรื่องวิธีการ กล่าวคือ อภิปรัชญาใช้วิธีอุปนัย (inductive = พิจารณาจากข้อเท็จจริงไปหากฎ) ส่วนศาสนาใช้วิธีนิรนัย (deductive = พิจารณาจากกฎไปหาข้อเท็จจริง) อภิปรัชญาใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์มาพิจารณาสภาพธรรมที่เป็นโลกุตรศาสนาสอนใช้วิธีมอบกายถวายชีวิต (ภักดี) ต่อสภาพธรรมนั้นอภิปรัชญามีฐานะเป็นวัตถวิสัยมาก่อนส่วนศาสนามีฐานะเป็นจิตวิสัย อภิปรัชญา

เห็นว่า การค้นคว้าด้วยเหตุผลเท่านั้นจึงจะบรรลุถึงความรู้แจ้งสัจธรรมได้ ส่วนศาสนากลับเห็นว่า ความภักดี และศรัทธาในพระเจ้าเท่านั้น จะนำผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงสัจธรรมได้ (พิน ดอกบัว, 2532 : 120)

อภิปรัชญา ไม่มีศรัทธาล่วงหน้าในสิ่งที่จะศึกษาค้นคว้า แต่ศาสนาเริ่มต้นด้วยศรัทธาในพระเจ้าที่เขารักเคารพและเชื่อถือก่อนอภิปรัชญามีขอบเขตที่จะต้องศึกษากว้างขวางกว่า คือว่าด้วยความแท้จริงเกี่ยวกับโลกทั้งมวล ส่วนศาสนาว่าด้วยเรื่องพระเจ้าในส่วนที่สัมพันธ์กับมนุษย์เท่านั้นอภิปรัชญามีเนื้อหาที่กว้างขวาง รวมถึงธาตุประกอบของจิตมนุษย์ทั้งมดหรือการรับรู้อารมณ์ (knowing) การเสวยอารมณ์ หรือความรู้สึกสุขทุกข์และความตั้งใจ หรือเจตนา ส่วนศาสนาเกี่ยวข้องโดยตรงกับความรู้สึกหรือการเสวยอารมณ์ ซึ่งกลายเป็นศรัทธาออกมาอภิปรัชญามุ่งเน้นเรื่องจักรวาล ส่วนศาสนามุ่งศึกษาเรื่องตัวตนหรืออัตตาเป็นสำคัญอภิปรัชญาศึกษาเพื่อรู้ความจริงเท่านั้นส่วนศาสนามุ่งปฏิบัติให้เข้าถึงความจริงอภิปรัชญา ศึกษาเพื่อให้ความต้องการทางพุทธิปัญญาบรรลุผลสำเร็จ ส่วนศาสนาศึกษาเพื่อให้ความต้องการทางอารมณ์บรรลุผลสำเร็จ (แสง จันทร์งาม, 2526 : 72)

2. แนวคิดเรื่องเวลา

เวลาเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับมนุษย์มาตั้งแต่เริ่มต้น และมนุษย์นั้นสามารถบอกและความหมายของเวลาเองได้ ความรู้เรื่องเวลานั้นเกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างเต็มพิกัด เมื่อเราต้องทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จตามเวลาที่กำหนด เมื่อความเร็วเข้ามาเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในเวลาเช่นนั้น เราสามารถนำความรู้ในการบริหารเวลาอย่างมีประสิทธิภาพออกมาใช้ได้ แต่เมื่อเราสามารถออกมาจากช่วงพิกัดเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งความเป็นปัจจุบัน เรา ก็สามารถที่จะนำความรู้เรื่องเวลานี้มาใช้ประโยชน์ ความรู้ที่จะพาตัวเราให้ห่างออกมาจากเวลาที่เดินไปตามเข็มนาฬิกา เข้าสู่เสรีในการใช้เวลา (Stephan Rechtshaffen, 2542 : 6)

มีการเสนอแนวคิดเรื่องเวลาอย่างเป็นระบบ โดยมักมีการมองเวลาเป็น 2 วิธีคือ รูปแบบของเวลา และมิติของเวลา กล่าวคือรูปแบบของเวลา (shape-form of time) เป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะแต่ละสมัยและแต่ละวัฒนธรรม มนุษย์มีสำนึกของเวลาในรูปแบบต่างกัน ดังเช่นในสังคมจารีต มนุษย์นำเอาฤดูกาลเก็บเกี่ยว มาเป็นระบบคิดในการมองเวลาเป็นแบบวงเกลียว (cyclical) หรืออาจเรียกว่าเป็นวัฏจักรที่มีการหมุนวนซ้ำไปมาเรื่อย ๆ แต่เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ การมองโลกแบบวิทยาศาสตร์ทำให้การมองเวลาเป็นเส้นตรง (inear) ไปข้างหน้า ดังเช่นที่มักมีคำกล่าวว่า ชีวิตต้องพุ่งไปข้างหน้าเรื่อย ๆ ไม่มีการถอยหลังกลับ เมื่อมนุษย์มีสำนึกของเวลาในรูปแบบแตกต่างกัน ทำให้แต่ละสังคมมีวิถีคิดและวิถีปฏิบัติต่างกันหากเชื่อว่าเวลาเป็นวัฏจักร สังคมนั้น มักเน้นการรักษา แต่ถ้าเชื่อว่าเวลาเป็นเส้นตรง สังคมนั้นกลับเน้นการพัฒนา(กาญจนา แก้วเทพ ,2557 : 540)

เวลา 2 ลักษณะ โดยลักษณะแรก การมองเวลาในลักษณะก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ จากวันนี้เป็นพรุ่งนี้ มะรืน สัปดาห์ ปีหน้า ศตวรรษหน้า หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการมองเวลาเหมือนเส้นตรง ลักษณะที่สองคือการมองเวลาเป็นเหตุการณ์ การมองแบบนี้พบได้มากในสำนวนไทยที่เราเคยชิน เช่น "เพล" ความหมายของ "เพล" ไม่ใช่ขณะที่เข็มนาฬิกาชี้เลข 11 นาฬิกา แต่เป็นเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้คน มีลักษณะ

หมุนเวียน ย้อนกลับมาเริ่มต้นใหม่ไม่มีที่สิ้นสุด อาจกล่าวได้ว่าเป็นการมองเวลาเหมือนวงกลม(อานันท์ กาญจนพันธ์ 2562 : 125)

ส่วนประเด็นมิติของเวลา เวลาอาจทำให้นักถึงการแบ่งช่วงขณะหนึ่ง ๆ เป็นวินาที นาที ชั่วโมง ฯลฯ ซึ่งความคิด ดังกล่าวเป็นเวลาที่มาพร้อมกับวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ หรือเวลาตามนาฬิกา (Clock time) แต่เวลาไม่ได้มีเพียง มิตินี้มีมิติเดียว เรายังมีมิติด้านจิตวิทยาที่สัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึก ที่สำคัญ คือ เวลาทางสังคม (Social time) มิติ ความหมายของเวลาทางสังคมนี้ มองเวลาเป็นสัญลักษณ์ ตลอดจนการให้คุณค่าแก่เวลา บทบาทของเวลา และ ทำที่ต่อเวลาของแต่ละกลุ่มคนหรือสังคม(กาญจนา แก้วเทพ 2557 : 537)

Benjamin Franklin เขียนไว้ว่า เวลาคือ "สิ่งที่ชีวิตสร้างขึ้นมาจากมัน" แต่เวลา ที่เราดำรงชีวิตอยู่จริง ใช่ว่าเวลาเดียวกับที่เราดูนาฬิกาหรือไม่ บางทีก็ดูเหมือนว่าเวลาหมดไปอย่างรวดเร็ว บางทีเวลาก็ดูยืดยาวไม่สิ้นสุด แต่ตลอดเวลาเหล่านั้น เข้มยวเดินด้วยความเที่ยงตรงสม่ำเสมอเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง จึงดูคล้ายว่าจะมีเวลา อีกประเภทหนึ่ง เวลาแบบที่สองที่เกี่ยวพันใกล้ชิดกับเวลาบนนาฬิกานั้นคือเวลาที่เกิดจากภายในตัวเรา เวลาภายในปฏิบัติตามกฎอันน่าพิศวงของมันเอง ทำไมเวลาอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่น่าพิศมัย เวลาถึงดูเหมือนยาวนานทรมานใจ แต่ช่วงเวลาสนุกสนานกลับผ่านไปอย่างรวดเร็ว ทำไมเรารู้สึกไม่มีสมาธิในยามที่ต้องการสมาธิ ทำไมชีวิต ผ่านไปเร็วขึ้นเมื่อเราอายุมากขึ้น (Stefan Kein 2553 : 11)

อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์มองเวลาเป็น 2 รูปแบบ คือเวลาแบบเส้นตรง และเวลาแบบวงกลม ขณะที่มิติของเวลานั้นมี 2 มิติ คือ เวลาตามนาฬิกา และเวลาทางสังคมโดยในวรรณกรรมเรื่องร้านขายเวลา มีการเสนอความหมายของเวลาทั้งรูปแบบของเวลาและมิติของเวลา โดยมีการสร้างความหมายมิติของเวลาทางสังคม (เวลาภายใน)เป็นประเด็นหลักของเรื่อง

ในปรัชญาตะวันตก มีการถกเถียงเรื่อง ลักษณะและสถานะของกาลเวลา อย่างกว้างขวาง โดยมีแนวคิดหลัก ๆ ที่เป็นที่ยุติกันนี้ เวลาสัมบูรณ์ Absolute Time กับ เวลาสัมพันธ์ Relational Time

เวลาสัมบูรณ์ Absolute Time แนวคิดที่โดดเด่นของ เซอร์ไอแซก นิวตัน (Sir Isaac Newton) เชื่อว่าเวลาดำรงอยู่โดยตัวของมันเอง เป็นอิสระจากเหตุการณ์หรือวัตถุใด ๆ ในจักรวาล มัน "ไหลไปอย่างสม่ำเสมอ" โดยไม่ขึ้นกับสิ่งภายนอก เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ดำรงอยู่จริงและเป็นกลาง

เวลาสัมพันธ์ Relational Time แนวคิดของ กอทท์ฟรีด ไลบ์นิซ Gottfried Leibniz โต้แย้งว่าเวลาเป็นเพียง ความสัมพันธ์ ระหว่างเหตุการณ์ต่าง ๆ เวลาไม่ได้มีอยู่จริงในฐานะเอนทิตีที่เป็นอิสระ แต่เป็นวิธีที่เราจัดลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ทฤษฎี A-series และ B-seriesการถกเถียงนี้มาจากการจำแนกของ เจ.เอ็ม.อี. แมคแทกการ์ต J.M.E. McTaggart เกี่ยวกับเวลาA-series Tensed Time - เวลาที่ถูกกำหนดด้วยกาล อธิบายเวลาในแง่ของอดีต, ปัจจุบัน, และอนาคต ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติพื้นฐานและเปลี่ยนแปลงได้ เช่น สิ่งที่เคยเป็นอนาคตก็กลายเป็นปัจจุบัน แล้วกลายเป็นอดีต ผู้ที่สนับสนุนแนวคิดนี้เรียกว่า A-Theorists มักจะเชื่อว่ามีเพียง "ปัจจุบัน" เท่านั้นที่ดำรงอยู่จริง Presentism

B-series Tenseless Time - เวลาที่ไม่ถูกกำหนดด้วยกาล: อธิบายเวลาในแง่ของความสัมพันธ์ที่ไม่มี การเปลี่ยนแปลง เช่น "ก่อนหน้า" หรือ "พร้อมกันกับ" Earlier than หรือ Simultaneous with โดยไม่ใช้คำ

ว่าอดีต ปัจจุบัน อนาคต ผู้ที่สนับสนุนแนวคิดนี้เรียกว่า B-Theorists มักจะเชื่อว่าอดีต ปัจจุบัน และอนาคตมีความเป็นจริงเท่าเทียมกัน Eternalism หรือ Block Universe

เวลาทางจิต Subjective Time นักปรัชญาบางท่าน เช่น เฮนรี เบิร์กสัน Henri Bergson เสนอว่าเวลาที่แท้จริง คือ "ความต่อเนื่อง" Duration ซึ่งเป็นประสบการณ์เชิงอัตวิสัย Subjective ที่เกิดในสำนึก Consciousness ของเรา ไม่ใช่เวลาเชิงวัตถุที่สามารถวัดได้ด้วยนาฬิกา Chronos

3. ปรัชญาตะวันตกสู่ปัจเจกสมุปบาทในพุทธปรัชญา

ปัจเจกสมุปบาทเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่อธิบายความจริงของสรรพสิ่งในฐานะกระบวนการที่อาศัยเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกัน จึงไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระหรือมีแก่นสารที่เที่ยงแท้ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นปัจเจกสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 12/346/359) หลักธรรมนี้ชี้ให้เห็นว่า ความเกิดขึ้นและความดับไปของสรรพสิ่งล้วนเป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัย สอดคล้องกับหลักอนิจจัง อนัตตา และสุญญตา ซึ่งทำให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิตและทุกซ์ได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งยังเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาปัญญาและการหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544; พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551)

ในมุมมองของปัจเจกสมุปบาท “เวลา” มิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่อย่างอิสระ หากเป็นเพียงกรอบในการอธิบายความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพระอภิธรรมซึ่งอธิบายว่ามีเพียง “ขณะจิต” ที่เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้นที่เป็นสภาวะธรรมที่แท้จริง อดีตคือสิ่งที่ผ่านพ้น อนาคตคือสิ่งที่ยังไม่เกิด ส่วนปัจจุบันคือขณะที่ควรตระหนักรู้และพัฒนาปัญญา การเข้าใจปัจเจกสมุปบาทจึงมิใช่เพียงการอธิบายลำดับของเหตุการณ์ แต่เป็นการเข้าใจความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นในทุกขณะ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการคลายทุกซ์และการดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทัน

เมื่อเปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ พบว่ามีจุดร่วมหลายประการ เช่น การปฏิเสธแนวคิดเรื่องเวลาที่ดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ และการมองความเป็นจริงในฐานะระบบความสัมพันธ์มากกว่าสิ่งที่มีตัวตนถาวร อย่างไรก็ตาม ปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่มุ่งอธิบายธรรมชาติของเวลาและการดำรงอยู่ผ่านเหตุผลเชิงปรัชญา ขณะที่ปัจเจกสมุปบาทมุ่งใช้ความเข้าใจเรื่องเหตุปัจจัยเพื่อการปฏิบัติและการดับทุกซ์ ดังนั้น แม้ทั้งสองแนวคิดจะมีจุดบรรจบในเรื่องความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งและความสำคัญของปัจจุบัน แต่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการประยุกต์ใช้ความรู้้นั้นเพื่อพัฒนาปัญญาและนำไปสู่ความหลุดพ้น ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของปรัชญาพุทธศาสนา

4. บทสรุป

การศึกษาพบว่า ปรัชญาตะวันตกและหลักปัจเจกสมุปบาทต่างให้ความสำคัญกับมโนทัศน์เรื่องเวลา แต่มีจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ ปรัชญาตะวันตกมุ่งอธิบายธรรมชาติของเวลาและสถานะของการดำรงอยู่ผ่านการวิเคราะห์เชิงอภิปรัชญา ขณะที่ปัจเจกสมุปบาทอธิบายความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัยที่ก่อให้เกิดสรรพสิ่งและความทุกซ์ โดยมองว่าเวลาเป็นเพียงกรอบในการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลง มิใช่สิ่งที่ดำรง

อยู่อย่างอิสระ ความเข้าใจเช่นนี้ทำให้เห็นว่าสรรพสิ่งล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุปัจจัย อันเป็นหัวใจสำคัญของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ปฏิจักษ์สมุปบาทมิได้มุ่งอธิบายเวลาในเชิงฟิสิกส์หรือเชิงปรัชญาเพียงอย่างเดียว แต่เน้นการเข้าใจกลไกของเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความยึดมั่นและความทุกข์ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นแนวทางแห่งการพัฒนาปัญญาเพื่อรู้เท่าทันอริชาในปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตก จึงพบว่าทั้งสองแนวคิดมีจุดร่วมในการปฏิเสธความเป็นอิสระของเวลาและการเน้นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง แต่แตกต่างกันที่พระพุทธศาสนามุ่งประยุกต์ความรู้ไปสู่การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาจิตใจและการดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของหลักปฏิจักษ์สมุปบาทและการศึกษาทางอภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. (2557). **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด คำวัด**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พิน ดอกบัว. (2532). **ปวงปรัชญากรีก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- แสง จันทร์งาม. (2526). **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: กลมการพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). **พุทธธรรม พระธรรมปิฎก ฉบับเดิม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2526). **คู่มืออภิปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประยูรวงศ์ จำกัด.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2564). **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- Stefan Klein. (2553). **เรื่องลับๆ ของเวลา** (มธุรพจน์ บุตรไวยวุฒิ, ผู้แปลและเรียบเรียง). กรุงเทพมหานคร: GM BOOKS.
- Stephan Rechtshaffen. (2542). **เวลาคือพลัง** (ศิขริน, ผู้แปลและเรียบเรียง). กรุงเทพมหานคร: เรือนบุญ.

จิต-กาย-โลก: ปฏิสัมพันธ์เชิงอภิปรัชญาระหว่างพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัย
Mind, Body, and World: A Metaphysical Interaction between Buddhist
Philosophy and Contemporary Idealism

พระธันต์ศรณ์ สารธมโม (ตั้งวงศ์ปกรณ์)

Phra Thanatson Sarathammo (Tangwongpakorn)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน

Jakkapong Thipsungnoen

สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 14

Office of the General Buddhist Education Area 14

E-mail: thanatson2546@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 4 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลกในมิติทาง อภิปรัชญา โดยเปรียบเทียบแนวคิดของพุทธปรัชญากับจิตนิยมร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญา อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลกผ่านหลักปัญญาขั้นอันตตา และปฏิจสุมุปาบาท ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งเกิดขึ้นและดำรงอยู่โดยอาศัยเหตุปัจจัยร่วมกัน ขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมุ่งอธิบายธรรมชาติของ จิตสำนึกและความสัมพันธ์กับโลกทางกายภาพผ่านกรอบอภิปรัชญาและปรัชญาจิตร่วมสมัย การเปรียบเทียบ ทั้งสองแนวคิดแสดงให้เห็นจุดร่วมที่สำคัญ ได้แก่ การปฏิเสธแนวคิดแบบบริดจ์ชั้นนิสต์ การเน้นความสัมพันธ์ ของสรรพสิ่ง และการมองโลกในลักษณะองค์รวม ขณะเดียวกันยังมีความแตกต่างในประเด็นเรื่องตัวตน วิธีการเข้าถึงความจริง และเป้าหมายของการศึกษา ผลการศึกษาชี้ว่าการบูรณาการจุดแข็งของทั้งสองแนวคิด สามารถช่วยขยายมุมมองทางอภิปรัชญา และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านปรัชญา การศึกษา และการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกในบริบทร่วมสมัย

คำสำคัญ: จิต-กาย-โลก, จิตนิยมร่วมสมัย, พุทธปรัชญา, อภิปรัชญา

ABSTRACT

This academic article aims to examine the metaphysical relationship between mind, body, and world through a comparative study of Buddhist philosophy and contemporary idealism. The study finds that Buddhist philosophy explains the interrelationship of mind, body, and world through the doctrines of the Five Aggregates, Non-self, and Dependent Origination, emphasizing that all phenomena arise and exist through interdependent conditions. Contemporary idealism, by contrast, seeks to explain the nature of consciousness and its relationship to the physical world within the framework of contemporary metaphysics and philosophy of mind. The comparison reveals important convergences, including the rejection of reductionism, the emphasis on relationality, and a holistic understanding of reality. At the same time, significant differences remain regarding the concepts of self, methods of attaining truth, and the ultimate aims of philosophical inquiry. The study concludes that integrating the strengths of both traditions can broaden metaphysical perspectives and contribute to the advancement of philosophy, education, and a deeper understanding of the relationship between human beings and the world in the contemporary context.

Keywords: Mind–Body–World, Contemporary Idealism, Buddhist Philosophy, Metaphysics

1. บทนำ

ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจกับร่างกายถือเป็นหนึ่งในคำถามสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ปรัชญา ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน นักปรัชญาตะวันตกได้พยายามหาคำตอบสำหรับปัญหาที่เรียกว่า “mind-body problem” หรือปัญหาจิต-กาย โดยเฉพาะในยุคสมัยใหม่ที่มีการพัฒนาทางด้านประสาทวิทยาศาสตร์และจิตวิทยาอย่างก้าวหน้า ทำให้เกิดคำถามที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตสำนึก (consciousness) การรับรู้ (perception) และความเป็นจริงของโลกภายนอก ในขณะเดียวกัน พุทธปรัชญา ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 2,500 ปี ก็ได้นำเสนอมุมมองที่เป็นเอกลักษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจิตกาย และโลก โดยเฉพาะผ่านแนวคิดเรื่องปัญจขันธ์ อิทธิบาท สมุตบาท และหลักการแห่งปฏิจจสมุตบาท ที่อธิบายถึงความเป็นไปแบบพึ่งพิงอาศัยกันของปรากฏการณ์ทั้งหลาย (พระธรรมปิฎก, 2548) แนวคิดเหล่านี้ นำเสนอมุมมองที่แตกต่างจากปรัชญาตะวันตกอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในการปฏิเสธความคิดเรื่องอัตมัน หรือตัวตนถาวรที่เป็นอิสระจากร่างกาย

ในช่วงศตวรรษที่ 20 และ 21 แนวคิดจิตนิยม (idealism) ได้กลับมาได้รับความสนใจอีกครั้งในวงการปรัชญาตะวันตก โดยเฉพาะผ่านผลงานของนักปรัชญาอย่าง David Chalmers ที่เสนอแนวคิดเรื่อง “hard problem of consciousness” และ Thomas Nagel ที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับข้อจำกัดของมุมมองฟิสิกส์ (Chalmers, 1995; Nagel, 2012) จิตนิยมร่วมสมัยนี้มีความแตกต่างจากจิตนิยมคลาสสิกของ Berkeley หรือ

Hegel โดยมักจะยอมรับความเป็นจริงของโลกฟิสิกส์แต่เน้นที่บทบาทสำคัญของจิตสำนึกในการกำหนดความหมายและความเป็นจริงของประสบการณ์มนุษย์

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างพุทธปรัชญากับจิตนิยมร่วมสมัยในประเด็นเรื่องจิต-กาย-โลกจึงมีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากทั้งสองแนวคิดต่างมีวิธีการเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ ร่างกาย และโลกภายนอกที่มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างน่าสนใจ การศึกษานี้จะช่วยให้เราเข้าใจถึงทางเลือกทางทฤษฎีที่หลากหลายในการแก้ปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญา และอาจนำไปสู่การพัฒนากรอบความคิดใหม่ที่สามารถบูรณาการข้อดีจากทั้งสองแนวคิด และนอกจากนี้ การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนี้ยังมีความสำคัญในบริบทของการพัฒนาปรัชญาไทยและปรัชญาตะวันออก เนื่องจากจะช่วยให้เราสามารถนำเสนอมุมมองทางปรัชญาของเอเชียที่มีคุณค่าและสามารถสนทนากับปรัชญาตะวันตกได้อย่างเท่าเทียม โดยไม่จำเป็นต้องยอมรับกรอบความคิดตะวันตกเป็นหลัก แต่สามารถสร้างการสนทนาแบบสองทางที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้ทางปรัชญาโดยรวม

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษานี้มีสามประการ ประการแรก เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิต-กาย-โลกในพุทธปรัชญากับจิตนิยมร่วมสมัย โดยมุ่งเน้นที่จุดร่วมและจุดแตกต่างที่สำคัญ ประการที่สอง เพื่อประเมินจุดแข็งและข้อจำกัดของแต่ละแนวคิดในการตอบปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญา และประการที่สาม เพื่อสำรวจความเป็นไปได้ในการบูรณาการหรือพัฒนากรอบแนวคิดใหม่ที่ได้รับประโยชน์จากทั้งสองมุมมอง คำถามหลักที่การศึกษานี้พยายามตอบมีสี่ประการ คือ หนึ่ง พุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลกอย่างไร สอง จุดร่วมและจุดแตกต่างที่สำคัญระหว่างสองแนวคิดนี้คืออะไร สาม แนวคิดไหนสามารถตอบปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญาได้ดีกว่า และสี่ ความเป็นไปได้ของอะไรในการพัฒนากรอบความคิดใหม่ที่บูรณาการข้อดีจากทั้งสองแนวคิด การตอบคำถามเหล่านี้จะช่วยให้เราเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลกในมิติที่กว้างขึ้น และอาจเปิดทางไปสู่การพัฒนาทางทฤษฎีใหม่ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาปรัชญาในอนาคต

2. ทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐานในพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีแนวคิดพื้นฐานหลายประการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาจิต-กาย-โลก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องปัญจขันธ์ ที่อธิบายถึงองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ แนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงมุมมองแบบองค์รวม (holistic) ที่ไม่แยกจิตและกายออกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่เห็นว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน

หลักการแห่งปฏิจกสมุตบาท ถือเป็นแนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งที่อธิบายถึงธรรมชาติของความเป็นจริงทั้งหมด โดยเสนอว่าสิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นด้วยเหตุเป็นไปด้วยปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยลำพัง หรือคงอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลง (สมเด็จพระพุฒาจารย์ โต พรหมรังสี, 2558) หลักการนี้มีนัยทางอภิปรัชญาที่สำคัญ คือ การปฏิเสธมุมมองแบบสัมบูรณ์นิยม (absolutism) และการยืนยันความเป็นสัมพัทธ์ของความเป็นจริงทั้งหมด ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตและกายด้วย

แนวคิดเรื่องอนัตตา หรือความไม่มีตัวตนถาวร เป็นอีกหนึ่งแนวคิดพื้นฐานที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลก อนัตตาไม่ใช่การปฏิเสธการมีอยู่ของจิตหรือการทำงานของจิต แต่เป็นการปฏิเสธการมีอยู่ของตัวตน (self) ที่ถาวร อิสระ และควบคุมได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2551) แนวคิดนี้นำไปสู่มุมมองที่เรียกว่า “กระแสของจิตสำนึก” (stream of consciousness) ที่เห็นจิตสำนึกเป็นกระบวนการที่ไหลเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่สิ่งหรือสารที่คงที่

แนวคิดเรื่องวิปัสสนา หรือปัญญาเห็นแจ้ง ยังมีความสำคัญในการเข้าใจธรรมชาติของจิตและความ เป็นจริง วิปัสสนาเป็นวิธีการสำรวจและเข้าใจความเป็นจริงโดยตรงผ่านประสบการณ์ โดยไม่พึ่งพาเพียงการใช้เหตุผลหรือความเชื่อเท่านั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550) วิธีการนี้แสดงให้เห็นถึงมิติเชิงประจักษ์ (empirical dimension) ในพุทธปรัชญาที่เน้นการตรวจสอบความเป็นจริงผ่านการสังเกตและประสบการณ์ โดยตรง

3. ทฤษฎีจิตนิยมร่วมสมัย

จิตนิยมร่วมสมัยมีความแตกต่างจากจิตนิยมคลาสสิกของ Berkeley หรือ Hegel อย่างชัดเจน โดยไม่ปฏิเสธการมีอยู่ของโลกฟิสิกส์ แต่เน้นที่บทบาทสำคัญของจิตสำนึกในการกำหนดความหมายและความเป็นจริงของประสบการณ์ นักปรัชญาสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่ David Chalmers ที่เสนอแนวคิดเรื่อง “property dualism” และ “hard problem of consciousness” (Chalmers, 2010) Chalmers แยกแยะระหว่าง “easy problems” ของจิตสำนึก ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยกลไกทางประสาทวิทยา กับ “hard problem” ที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของประสบการณ์เชิงคุณภาพ (qualia) ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการทางฟิสิกส์เพียงอย่างเดียว

แนวคิดของ Chalmers เน้นที่การมีอยู่ของคุณสมบัติจิตสำนึก (conscious properties) เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของจักรวาล เช่นเดียวกับมวล ประจุไฟฟ้า หรือแรงโน้มถ่วง คุณสมบัตินี้ไม่สามารถรีดิวซ์ (reduce) ลงไปเป็นคุณสมบัติทางฟิสิกส์ได้ แต่ขึ้นอยู่กับและโต้ตอบกับคุณสมบัติทางฟิสิกส์ผ่านกฎธรรมชาติ (Chalmers, 2010) แนวคิดนี้นำไปสู่ทฤษฎี “panpsychism” ที่เสนอว่าจิตสำนึกเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่แพร่หลายอยู่ในธรรมชาติ แม้ในระดับที่เล็กที่สุด

อีกแนวคิดสำคัญในจิตนิยมร่วมสมัยคือผลงานของ Thomas Nagel ที่วิพากษ์มุมมองฟิสิกาลิสต์และเสนอว่าจิตสำนึกเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของธรรมชาติที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกลไกทางฟิสิกส์เพียงอย่างเดียว (Nagel, 2012) Nagel เสนอว่าเราต้องการทฤษฎีใหม่ที่สามารถรองรับทั้งคุณสมบัติทางฟิสิกส์และคุณสมบัติทางจิตใจในกรอบเดียวกัน ซึ่งเขาเรียกว่า “neutral monism” แนวคิดนี้มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดบางประการในพุทธปรัชญา โดยเฉพาะการเห็นว่าความเป็นจริงมีลักษณะที่ซับซ้อนกว่าการแบ่งแยกแบบทวิภาค (dualistic)

นอกจากนี้ แนวคิด “enactivism” ที่พัฒนาโดย Francisco Varela และ Evan Thompson (Thompson, 2007) ยังเสนอมุมมองที่เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และสิ่งแวดล้อม โดยเห็นว่าจิตสำนึกเกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างระบบประสาทกับสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดย

ลำพังในสมองหรือจิต แนวคิดนี้มีความใกล้เคียงกับหลักปฏิจจสมุตบาทในพุทธปรัชญาในด้านการเน้นความสัมพันธ์และความพึ่งพิงอาศัยกัน

จิตนิยมร่วมสมัยยังให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่อง “embodied cognition” ที่เสนอว่าความคิดและการรับรู้ไม่ได้เกิดขึ้นในสมองเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับร่างกายทั้งหมดและการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (Lakoff & Johnson, 1999) แนวคิดนี้ท้าทายความคิดแบบดั้งเดิมที่แยกจิตและกายออกจากกันอย่างเด็ดขาด และเสนอมุมมองแบบองค์รวมที่คล้ายคลึงกับพุทธปรัชญาในหลายประการ

4. การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยในประเด็นจิต-กาย-โลกจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทั้งจุดร่วม จุดต่าง และวิธีการที่แต่ละฝ่ายใช้ในการตอบปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญา การวิเคราะห์นี้จะแบ่งออกเป็นสามส่วนหลัก ได้แก่ การเปรียบเทียบแนวทางการเข้าใจความสัมพันธ์จิต-กาย-โลก การเปรียบเทียบจุดร่วมที่สำคัญ และการวิเคราะห์จุดแตกต่างและข้อจำกัดของแต่ละแนวคิด

4.1 แนวทางการเข้าใจความสัมพันธ์จิต-กาย-โลก

มุมมองของพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีแนวทางที่เป็นเอกลักษณ์ในการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลก โดยผ่านกรอบแนวคิดปัญจขันธ์ที่ไม่ได้มองจิตและกายเป็นสองสิ่งที่ยกจากกัน แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมกันและพึ่งพิงอาศัยกัน รูปขันธ์แทนองค์ประกอบทางกายภาพ ในขณะที่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณแทนกระบวนการทางจิต แต่ทั้งห้าขันธ์นี้ทำงานเป็นหนึ่งเดียวกันในการสร้างประสบการณ์ของสิ่งมีชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2551) หลักปฏิจจสมุตบาทเสนอมุมมองที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์นี้ โดยอธิบายว่าจิต กาย และโลกภายนอกล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแบบพึ่งพิงอาศัยกัน ไม่มีสิ่งใดที่มีอยู่อย่างอิสระ ความเป็นจริงทั้งหมดจึงมีลักษณะเป็น “เครือข่ายแห่งความสัมพันธ์” (network of relationships) มากกว่าการเป็นเอนทิตีที่แยกจากกัน (สมเด็จพระพุทธาจารย์ โต พรหมรังสี, 2558) แนวคิดนี้ท้าทายมุมมองแบบสารนิยม (substantialism) ที่มองว่าจิตและกายเป็น “สิ่ง” หรือ “สาร” ที่มีอยู่โดยลำพัง

การปฏิเสธอัตมัน หรืออนัตตา เป็นอีกหนึ่งแง่มุมสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการของพุทธปรัชญาในการแก้ปัญหาจิต-กาย อนัตตาไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่ของจิตสำนึกหรือประสบการณ์ แต่ปฏิเสธการมีอยู่ของ “ผู้ประสบ” ที่ถาวรและอิสระ จิตสำนึกจึงถูกเข้าใจในฐานะ “กระแสของประสบการณ์” (stream of experience) ที่ไหลเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ไม่มีศูนย์กลางหรือตัวตนที่คงที่ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550)

มุมมองของจิตนิยมร่วมสมัย

จิตนิยมร่วมสมัยเสนอแนวทางที่แตกต่างในการเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลก โดย David Chalmers เสนอ property dualism ที่ยอมรับการมีอยู่ของคุณสมบัติทางจิต (mental properties) เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของจักรวาลที่ไม่สามารถรีดิวซ์ลงไปเป็นคุณสมบัติทางฟิสิกส์ได้ แต่มีความสัมพันธ์กับคุณสมบัติทาง

ฟิสิกส์ผ่านกฎธรรมชาติ (Chalmers, 2010) แนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับทั้งมิติทางจิตและมิติทางกายภาพเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของความเป็นจริง Thomas Nagel เสนอ neutral monism ที่พยายามหาจุดประสานระหว่างจิตและกาย โดยเสนอว่าทั้งสองเป็นแง่มุมต่างๆ ของความเป็นจริงเดียวกัน (Nagel, 2012) แนวคิดนี้คล้ายคลึงกับพุทธปรัชญาในการไม่ยึดติดกับการแบ่งแยกแบบทวิภาค แต่ Nagel ยังคงยึดถือแนวคิดเรื่องการมีอยู่ของสาระสำคัญ (substantial existence) ในระดับหนึ่ง Enactivism ของ Francisco Varela และ Evan Thompson เสนอมุมมองที่ใกล้เคียงกับพุทธปรัชญามากที่สุด โดยเห็นว่าจิตสำนึกเกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในสมองหรือจิตโดยลำพัง (Thompson, 2007) แนวคิดนี้เน้นกระบวนการ (process) มากกว่าสิ่งของ (things) และให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์และความพึ่งพิงอาศัยกัน

4.2 จุดร่วมที่สำคัญ

การปฏิเสธมุมมองรีดักชันนิสต์

ทั้งพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยต่างปฏิเสธมุมมองรีดักชันนิสต์ (reductionist view) ที่พยายามอธิบายจิตสำนึกและประสบการณ์ด้วยกลไกทางฟิสิกส์เพียงอย่างเดียว พุทธปรัชญาผ่านแนวคิดปัญญาขั้นสูงแสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ของสิ่งมีชีวิตเป็นผลจากการทำงานร่วมกันของทั้งห้าขันธ์ ไม่สามารถรีดิวซ์ลงไปเป็นเพียงรูปขันธ์หรือกระบวนการทางกายภาพเท่านั้น ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัย โดยเฉพาะ Chalmers ยืนยันว่า qualia หรือประสบการณ์เชิงคุณภาพไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการทางประสาทวิทยาเพียงอย่างเดียว (Chalmers, 2010)

การเน้นความสัมพันธ์และการพึ่งพิงอาศัยกัน

อีกจุดร่วมสำคัญคือการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์และการพึ่งพิงอาศัยกัน หลักปฏิจางสมุตบาทในพุทธปรัชญาเน้นว่าสิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นแบบพึ่งพิงอาศัยกัน ไม่มีสิ่งใดที่มีอยู่อย่างอิสระ ในขณะที่ enactivism ในจิตนิยมร่วมสมัยก็เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิต สิ่งแวดล้อม และกระบวนการรับรู้ในการสร้างจิตสำนึก ทั้งสองแนวคิดต่างมองว่าจิตสำนึกไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดยลำพังแต่เกิดจากเครือข่ายแห่งความสัมพันธ์

การทำทลายมุมมองแบบทวิภาค

ทั้งสองแนวคิดต่างทำทลายการแบ่งแยกจิตและกายแบบเด็ดขาด พุทธปรัชญาผ่านกรอบปัญญาขั้นสูงไม่ได้แยกจิตและกายเป็นสองสิ่งที่ต่างกัน แต่เป็นแง่มุมต่างๆ ของกระบวนการเดียวกัน ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัย โดยเฉพาะ neutral monism ของ Nagel ก็พยายามหาจุดประสานระหว่างมิติทางจิตและมิติทางกายภาพโดยมองว่าเป็นแง่มุมต่างๆ ของความเป็นจริงเดียวกัน

4.3 จุดที่แตกต่างและข้อจำกัด

แนวคิดเรื่องตัวตนและจิตสำนึก

จุดแตกต่างที่สำคัญที่สุดคือแนวคิดเรื่องตัวตนและจิตสำนึก พุทธปรัชญาปฏิเสธการมีอยู่ของตัวตนถาวร (อนัตตา) และมองจิตสำนึกเป็นกระแสของประสบการณ์ที่ไม่มีศูนย์กลาง ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยส่วนใหญ่ยังคงยอมรับการมีอยู่ของจิตสำนึกในฐานะประสบการณ์ของ “ใครบางคน” แม้ว่าจะไม่ได้กำหนดตัวตน

นั้นอย่างชัดเจน Chalmers ยังคงพูดถึง conscious experience ในลักษณะที่แสดงถึงการมี “ผู้ประสบ” อยู่ (Chalmers, 2010)

วิธีการตรวจสอบความจริง

พุทธปรัชญาเน้นการตรวจสอบความจริงผ่านการปฏิบัติธรรมและประสบการณ์โดยตรง (วิปัสสนา) ที่สามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเอง ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมักพึ่งพาการให้เหตุผลทางปรัชญาและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ แม้ว่าจะยอมรับข้อจำกัดของวิธีการเหล่านั้นในการอธิบายจิตสำนึก แต่ยังไม่มีการเสนอวิธีการทางเลือกที่ชัดเจนเทียบเท่าการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา

เป้าหมายและจุดมุ่งหมาย

พุทธปรัชญามีเป้าหมายที่ชัดเจนคือการดับทุกข์และบรรลุมรรค ผล นิพพาน การเข้าใจความสัมพันธ์จิต-กาย-โลกจึงมีมิติเชิงปฏิบัติและจริยธรรมที่แน่นแฟ้น ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมักมีเป้าหมายเชิงทฤษฎีในการทำความเข้าใจธรรมชาติของจิตสำนึกและความเป็นจริง โดยไม่ได้เชื่อมโยงกับระบบจริยธรรมหรือเส้นทางปฏิบัติที่ชัดเจน

การจัดการกับปัญหาการโต้ตอบ

ในประเด็นของการโต้ตอบระหว่างจิตและกาย (interaction problem) จิตนิยมร่วมสมัยยังคงต้องเผชิญกับปัญหาในการอธิบายว่าคุณสมบัติทางจิตที่ไม่ใช่ฟิสิกส์สามารถมีผลต่อโลกฟิสิกส์ได้อย่างไร พุทธปรัชญาหลีกเลี่ยงปัญหานี้โดยไม่ยอมรับสมมติฐานพื้นฐานที่ว่าจิตและกายเป็นสองสิ่งที่แยกจากกันตั้งแต่แรก (อิศรานุรักษ์ วงศ์สุวรรณ, 2559) แต่ในขณะเดียวกัน การอธิบายกลไกของกรรม (karma) ในพุทธศาสนาก็ยังคงมีประเด็นที่ท้าทายในการอธิบายด้วยกรอบความเข้าใจสมัยใหม่

5. การอภิปรายผล

การวิเคราะห์เปรียบเทียบในส่วนก่อนหน้านี้อาจเปิดให้เห็นถึงความซับซ้อนและความหลากหลายของแนวทางในการเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลก ในส่วนนี้จะขยายผลการวิเคราะห์เพื่อวิพากษ์จุดแข็งและข้อจำกัดของแต่ละแนวคิดอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น และสำรวจความเป็นไปได้ในการพัฒนากรอบความคิดใหม่ที่สามารถบูรณาการข้อดีจากทั้งสองมุมมอง การอภิปรายนี้จะช่วยให้เราเห็นนัยสำคัญของการศึกษาเปรียบเทียบนี้ต่อการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตสำนึกและความเป็นจริงในยุคสมัยปัจจุบัน

5.1 การวิพากษ์จุดแข็งและข้อจำกัด

จุดแข็งของพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีจุดแข็งที่โดดเด่นในการนำเสนอมุมมองแบบองค์รวม (holistic view) ที่หลีกเลี่ยงปัญหาพื้นฐานของการแบ่งแยกจิตและกายแบบเด็ดขาด กรอบแนวคิดปัญจขันธ์ให้ภาพรวมที่ครอบคลุมของประสบการณ์มนุษย์โดยไม่ต้องตกอยู่ในกับดักของ category mistake ที่มักเกิดขึ้นในปรัชญาตะวันตก นอกจากนี้ หลักปฏิบัติสมุตบาทยังให้คำอธิบายที่สอดคล้องกับความเข้าใจสมัยใหม่เกี่ยวกับ systems theory และ complexity science ที่เน้นความสัมพันธ์และการเกิดใหม่ (emergence) (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2560)

ข้อได้เปรียบสำคัญอีกประการหนึ่งของพุทธปรัชญาคือการมีวิธีการตรวจสอบที่เป็นระบบผ่านการปฏิบัติ วิปัสสนา ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติสามารถตรวจสอบธรรมชาติของจิตสำนึกและประสบการณ์ได้ด้วยตนเอง วิธีการนี้ไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาเชิงทฤษฎี แต่เป็นการศึกษาเชิงประจักษ์ที่สามารถให้ข้อมูลโดยตรงเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตสำนึก แนวคิดอนัตตายังช่วยแก้ปัญหาหลายประการที่จิตนิยมร่วมสมัยยังคงต้องเผชิญ เช่น ปัญหาของ personal identity และ binding problem ในการศึกษาจิตสำนึก

ข้อจำกัดของพุทธปรัชญา

แม้จะมีจุดแข็งหลายประการ แต่พุทธปรัชญาก็มีข้อจำกัดในการสื่อสารกับบริบทสมัยใหม่ โดยเฉพาะในการอธิบายความสัมพันธ์กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประสาท (neuroscience) การใช้ภาษาและแนวคิดที่เกิดขึ้นในบริบททางวัฒนธรรมและภาษาเฉพาะทำให้เกิดความท้าทายในการแปลความหมายสู่กรอบความเข้าใจสมัยใหม่ นอกจากนี้ การเน้นมิติเชิงปฏิบัติและจริยธรรมในพุทธปรัชญาอาจทำให้การศึกษาเชิงทฤษฎีไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบเทียบเท่ากับปรัชญาตะวันตก

จุดแข็งของจิตนิยมร่วมสมัย

จิตนิยมร่วมสมัยมีจุดแข็งในการใช้เครื่องมือทางปรัชญาที่ได้รับการพัฒนาอย่างประณีตและเข้มงวด โดยเฉพาะในการวิเคราะห์แนวคิดและการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ งานของ Chalmers ในการระบุ hard problem of consciousness ได้ให้ความชัดเจนเกี่ยวกับสิ่งที่วิทยาศาสตร์สามารถและไม่สามารถอธิบายได้เกี่ยวกับจิตสำนึก (Chalmers, 2010) การพัฒนาแนวคิด panpsychism และ property dualism ยังเปิดทางให้มีการสนทนาระหว่างปรัชญาและวิทยาศาสตร์ในลักษณะที่สร้างสรรค์

นอกจากนี้ แนวคิด enactivism ยังสร้างสะพานเชื่อมระหว่างปรัชญาจิต (philosophy of mind) กับ cognitive science และ embodied cognition ซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการวิจัยเชิงประจักษ์ที่สามารถทดสอบสมมติฐานทางปรัชญาได้ (Thompson, 2007) ความสามารถในการเชื่อมโยงกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทำให้จิตนิยมร่วมสมัยมีความเกี่ยวข้องและสามารถนำไปประยุกต์ได้ในบริบทสมัยใหม่

ข้อจำกัดของจิตนิยมร่วมสมัย

ข้อจำกัดหลักของจิตนิยมร่วมสมัยคือการขาดวิธีการเชิงปฏิบัติในการตรวจสอบข้อเสนอทางทฤษฎี แม้ว่าจะมีการอ้างอิงถึงหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ แต่การเข้าถึงและสำรวจจิตสำนึกในระดับลึกยังคงเป็นปัญหา การพึ่งพาการให้เหตุผลและการวิเคราะห์แนวคิดเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอในการเข้าใจธรรมชาติที่ซับซ้อนของจิตสำนึกและประสบการณ์ (Wallace, 2007)

นอกจากนี้ จิตนิยมร่วมสมัยยังขาดระบบจริยธรรมและเส้นทางปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งทำให้ความรู้ทางทฤษฎีไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือการแก้ไขปัญหาเชิงปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม การมุ่งเน้นที่การแก้ปัญหาทางปรัชญาในระดับทฤษฎีอาจทำให้ขาดการเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน

5.2 ความเป็นไปได้ในการบูรณาการ

การสร้างกรอบแนวคิดใหม่

การศึกษาเปรียบเทียบนี้เปิดโอกาสให้เห็นความเป็นไปได้ในการพัฒนากรอบแนวคิดใหม่ที่รวมจุดแข็งของทั้งสองมุมมอง กรอบแนวคิดใหม่นี้อาจเรียกได้ว่า “Contemplative Naturalism” หรือ “ธรรมชาตินิยม

เชิงปฏิบัติธรรม” ที่ผสมผสานความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่กับวิธีการสำรวจจิตสำนึกแบบพุทธศาสนา (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2560)

กรอบแนวคิดนี้จะยอมรับทั้งมิติทางกายภาพและมิติทางจิตสำนึกเป็นแง่มุมที่เสริมกันของความเป็นจริงเดียวกัน โดยไม่ตกอยู่ในกับดักของทวิภาคหรือรีดักชันนิสต์ การใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษาสมองและระบบประสาทจะได้รับการสนับสนุนด้วยวิธีการเชิงปฏิบัติในการสำรวจจิตสำนึกโดยตรง ซึ่งสามารถให้ข้อมูลที่สมบูรณ์และครอบคลุมมากขึ้น

การพัฒนาวิธีการวิจัยใหม่

การบูรณาการนี้ยังเปิดโอกาสให้เกิดการพัฒนาวิธีการวิจัยใหม่ที่รวมระหว่าง first-person methodology (การศึกษาจากมุมมองบุคคลที่หนึ่ง) จากพุทธปรัชญา กับ third-person methodology (การศึกษาจากมุมมองบุคคลที่สาม) จากวิทยาศาสตร์ วิธีการนี้อาจนำไปสู่ neurophenomenology ที่พัฒนาโดย Francisco Varela ซึ่งรวมการศึกษาทางประสาทวิทยากับการศึกษาประสบการณ์โดยตรง (Thompson, 2007) การพัฒนาวิธีการวิจัยแบบใหม่นี้จะช่วยแก้ปัญหาข้อจำกัดของแต่ละแนวทาง โดยการศึกษาทางวิทยาศาสตร์จะได้รับข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ปฏิบัติที่มีประสบการณ์ในการสำรวจจิตสำนึกอย่างเป็นระบบ ในขณะที่การปฏิบัติธรรมจะได้รับการสนับสนุนและยืนยันจากหลักฐานทางวิทยาศาสตร์

ประยุกต์ใช้ในบริบทสมัยใหม่

การบูรณาการระหว่างพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยมีศักยภาพในการประยุกต์ใช้ในหลายบริบท เช่น การพัฒนาแนวทางใหม่ในการรักษาโรคทางจิตเวช การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับจิตสำนึก และการศึกษาเกี่ยวกับ consciousness studies ที่ครอบคลุมมากขึ้น ในด้านการศึกษา การนำแนวคิดและวิธีการทั้งสองมาใช้ อาจช่วยพัฒนาระบบการศึกษาที่เน้นการพัฒนาทั้งความรู้เชิงทฤษฎีและการพัฒนาจิตใจอย่างสมดุล

การประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมไทยและเอเชียจะมีความเหมาะสมเป็นพิเศษ เนื่องจากสามารถใช้ฐานความรู้ทางพุทธปรัชญาที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรม ผสานกับความรู้สมัยใหม่ เพื่อสร้างแนวทางการศึกษาและพัฒนาที่เป็นเอกลักษณ์และเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น แต่ยังคงมีมาตรฐานสากลในเชิงวิชาการ

5.3 นัยสำคัญต่อการพัฒนาปรัชญาในอนาคต

การศึกษาเปรียบเทียบนี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาปรัชญาที่มีลักษณะ cross-cultural และ interdisciplinary มากขึ้น การสนทนาระหว่างประเพณีปรัชญาที่แตกต่างกันไม่เพียงแต่ช่วยขยายขอบเขตของความรู้ แต่ยังช่วยให้เราเห็นข้อจำกัดและอคติของแนวทางใดแนวทางหนึ่ง การเปิดกว้างต่อแนวคิดจากวัฒนธรรมอื่นจะช่วยให้ปรัชญาสามารถตอบคำถามพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การศึกษานี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการรวมมิติเชิงปฏิบัติเข้ากับการศึกษาปรัชญา การที่พุทธปรัชญามีวิธีการเชิงปฏิบัติที่เป็นระบบทำให้เกิดข้อเสนอแนะสำคัญสำหรับปรัชญาตะวันตก ในการพัฒนาวิธีการที่ไม่เพียงแต่เป็นการคิดเกี่ยวกับปัญหา แต่เป็นการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ความเข้าใจนี้อาจนำไปสู่การพัฒนา “applied philosophy” ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคต

6. บทสรุป

การศึกษาครั้งนี้พบว่า พุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยมีจุดร่วมสำคัญในการปฏิเสธแนวคิดแบบบริดจ์ชั้นนิสต์ ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง รวมทั้งท้าทายมุมมองแบบทวิภาคที่แยกจิตและกายออกจากกันอย่างเด็ดขาด โดยทั้งสองแนวคิดต่างเสนอการอธิบายโลกในลักษณะองค์รวม แม้จะใช้กรอบแนวคิดและภาษาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองยังมีความแตกต่างในประเด็นเรื่องตัวตน จิตสำนึก วิธีการเข้าถึงความจริง และเป้าหมายของการศึกษา กล่าวคือ พุทธปรัชญาปฏิเสธการมีอยู่ของอัตตาที่เที่ยงแท้และมุ่งพัฒนาปัญญาเพื่อการดับทุกข์ผ่านการปฏิบัติ ขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมุ่งอธิบายธรรมชาติของจิตและความเป็นจริงในเชิงทฤษฎี พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ดังนั้น การบูรณาการจุดแข็งของทั้งสองแนวคิดจึงช่วยเปิดมุมมองใหม่ในการทำความเข้าใจจิต ความเป็นจริง และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

วัชรวิฑูริย์ อิศรางกูร (2561). การบูรณาการปรัชญาตะวันออกและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ในการศึกษาจิตสำนึก.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2560). พุทธปรัชญาร่วมสมัย: การบูรณาการความรู้ตะวันออกและตะวันตก.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อิสราณัฐรังษ วงศ์สุวรรณ. (2559). จิตปรัชญาเปรียบเทียบ: พุทธศาสนากับปรัชญาตะวันตก. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). พระวินัยปิฎก เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ โส พรหมรังสี. (2558). พุทธศาสตร์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหามกุฏราช

วิทยาลัย.

Chalmers, D. (1995). Facing up to the problem of consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2(3), 200-219.

Chalmers, D. (2010). *The character of consciousness*. Oxford University Press.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press.

Nagel, T. (2012). *Mind and cosmos: Why the materialist neo-Darwinian conception of nature is almost certainly false*. Oxford University Press.

36 • วารสารปารมิตา ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2569)

Thompson, E. (2007). **Mind in life: Biology, phenomenology, and the sciences of mind.**
Harvard University Press.

Wallace, B. A. (2007). **Contemplative science: Where Buddhism and neuroscience
converge.** Columbia University Press.

ภววิทยากับจริยศาสตร์ : ความดีงามในฐานะโครงสร้าง
ของการดำรงอยู่ตามแนวพุทธอภิปรัชญา
Ontology and Ethics: Goodness as the Structure of Being
from the Perspective of Buddhist Metaphysics

ภัทรภร เดชศุกรพงษ์

Pataraporn Dechsupornpong

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย

Vajiranyannavarorasa Gradutate School,

Mahamakut Buddhist university

เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย

Penphan Fuangooloy

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyala University

E-mail: pataraporn.dech@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 4 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภววิทยาและจริยศาสตร์ เพื่ออธิบายความดีงามในฐานะโครงสร้างของการดำรงอยู่ตามแนวพุทธอภิปรัชญา โดยอาศัยการวิเคราะห์เชิงปรัชญาร่วมกับแนวคิดทางอภิปรัชญาตะวันตกและหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ภววิทยาและจริยศาสตร์มิได้เป็นศาสตร์ที่แยกขาดจากกัน หากแต่มีความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย กล่าวคือ ภววิทยาอธิบายธรรมชาติของความจริงและการดำรงอยู่ ส่วนจริยศาสตร์อธิบายคุณค่าและความดีงามของการดำเนินชีวิต ขณะที่พุทธอภิปรัชญาอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวผ่านหลักปัจจุสมุปบาท กฎแห่งเหตุปัจจัย และกฎไตรลักษณ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสรรพสิ่งล้วนดำรงอยู่โดยอาศัยกันและกันตามธรรมชาติ

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความดีงามมิใช่เพียงหลักปฏิบัติทางศีลธรรม แต่เป็นการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับความจริงตามธรรมชาติ การตระหนักรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างความจริง การดำรงอยู่ และความดีงาม ช่วยให้นักพัฒนาปัญญา คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม อันนำไปสู่การเข้าถึงความจริงสูงสุดตามแนวพุทธอภิปรัชญา ซึ่งบูรณาการความจริง ความดี และการดำรงอยู่เข้าไว้ในกรอบเดียวกัน

คำสำคัญ: จริยศาสตร์, ภววิทยา, พุทธอภิปรัชญา

ABSTRACT

This academic article aims to examine the relationship between ontology and ethics in order to explain goodness as the structure of being from the perspective of Buddhist metaphysics. The study employs a philosophical approach by integrating metaphysical perspectives from Western philosophy with fundamental Buddhist doctrines. The findings reveal that ontology and ethics are not separate disciplines but are causally interconnected. Ontology explains the nature of reality and existence, whereas ethics concerns the values and principles of moral life. Buddhist metaphysics integrates these dimensions through the doctrines of Dependent Origination (Paṭiccasamuppāda), the principle of causality, and the Three Characteristics of Existence (Tilakkhaṇa), demonstrating that all phenomena exist in a state of interdependence.

Furthermore, the study shows that goodness is not merely a moral norm but a way of living in harmony with the truth of nature. Recognizing the intrinsic relationship among Truth, Being, and Goodness enables individuals to cultivate wisdom, moral virtue, and social responsibility, ultimately leading toward the realization of Ultimate Truth as understood in Buddhist metaphysics. This perspective integrates reality, ethics, and existence into a coherent philosophical framework.

Keywords: Ethics, Ontology, Buddhist Metaphysics

1. บทนำ

“ความจริงคืออะไร” และ “อะไรคือความจริงของชีวิต” เป็นคำถามพื้นฐานที่มนุษย์ตั้งขึ้นมาอย่างต่อเนื่องตลอดประวัติศาสตร์ของปรัชญา คำถามดังกล่าวมิได้มุ่งแสวงหาคำตอบเพียงหนึ่งเดียว หากแต่เปิดพื้นที่ให้เกิดการตีความและอธิบายความจริงจากมุมมองที่หลากหลาย ในทางปรัชญา ภาววิทยา (Ontology) ทำหน้าที่ศึกษาธรรมชาติของการดำรงอยู่หรือ “สิ่งที่มีอยู่” พร้อมทั้งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และโลก ผ่านระบบสัญลักษณ์ ภาษา โลกทัศน์ และโครงสร้างของความจริงที่ถูกประกอบสร้างขึ้นในบริบททางวัฒนธรรม (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2564) ขณะที่ จริยศาสตร์ (Ethics) มุ่งตอบคำถามว่า “มนุษย์ควรดำรงชีวิตอย่างไร” โดยพิจารณาความหมายของ ความดี คุณค่าของชีวิต และความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างตนเองกับผู้อื่น

แม้ว่าภาววิทยาและจริยศาสตร์จะมีขอบเขตการศึกษาที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองศาสตร์ต่างเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง เพราะการทำความเข้าใจ “สิ่งที่เป็น” ย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับ “สิ่งที่ควรเป็น” ในมิติของพุทธอภิปรัชญา ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้รับการอธิบายผ่านหลัก ปฏิจจนสมุปบาท อริยสัจ 4 และไตรลักษณ์

ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความจริงสูงสุดมิได้ตั้งอยู่บนสัจจะหรืออัตตาที่เที่ยงแท้ หากเป็นความจริงของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสรรพสิ่งภายใต้เครือข่ายแห่งเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์อันอาศัยกัน การทำความเข้าใจ โลกในลักษณะดังกล่าวจึงไม่เพียงช่วยอธิบายธรรมชาติของความจริงเท่านั้น แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญของการ พัฒนาปัญญาและการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงของโลกและชีวิตอีกด้วย

2. ความหมายของภววิทยา

ภววิทยานั้นมีรากศัพท์มาจากภาษากรีก ontos (ภาวะ, สิ่งที่มีอยู่) + logos (การศึกษา) (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2559) ให้ความหมายว่า ภววิทยา หมายถึงวิธีการนิยามความจริงจากความรู้ที่แตกต่างกัน หลากหลาย โดยมีได้แบ่งแยกกว่าความรู้แบบไหนหรือของใครดีกว่ากัน แต่ความรู้ทุกแบบล้วนมีคุณค่าในตัวเอง และไม่มีความรู้ที่เรียกว่าสมบูรณ์ที่สุด ในขณะที่ (Latour B, 2005) ได้อธิบายว่า “ภววิทยา” คือ โครงสร้าง ของโลก กฎเกณฑ์ของการดำรงอยู่ ความสัมพันธ์ของเหตุและผล ความเที่ยงแท้และสิ่งที่เป็นไปรวมทั้ง ธรรมชาติของจิตสำนึก ความสัมพันธ์ของจิตและกายภาพ และอาจจะยังไม่มีคำตอบใดที่แน่นอนหรือสมบูรณ์ แบบ

ภววิทยา หมายถึง โลก โลกและการมีชีวิตในโลกของอัตภาวะต่าง ๆ มากกว่าจะเป็นความเชื่อหรือโลก ทัศน์ (New Animism) ที่นำโดย เกรแฮม ฮาร์วีย์ (แก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2560 : 17) ในขณะที่ภววิทยาแบบ ตะวันตกนั้นวางอยู่บนความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ โดยธรรมชาติเป็นสภาวะที่ เก่า/ก่อน/หยุดนิ่ง แต่มนุษย์คือสปิชีส์พิเศษที่พัฒนาโครงสร้างและกลไกทางสังคมที่หลุดออกจากธรรมชาติมาสู่ การมีวัฒนธรรม

ภววิทยา (Ontology) เป็นปรัชญาว่าด้วยมุมมองสภาพความเป็นจริง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นปฏิ ฐานนิยม คือ สภาวะความเป็นจริงของสิ่งที่ศึกษา ซึ่งดำรงอยู่จากความเป็นอิสระจากการรับรู้ของมนุษย์ และ มุมมองที่เป็นปรกษตอบปฏิฐานนิยม คือ สภาวะความเป็นจริงของสิ่งที่ไม่เป็นอิสระจากการรับรู้ของมนุษย์ (สิริพรรณ นกสวน และ เอก ตั้งทัพนววัฒนา, 2546 อ้างถึงในจิตตภาภา ถิรศิริกุล, 2565) กล่าวโดยสรุป ภววิทยา หรืออภิปรัชญา เป็นสาขาปรัชญาที่คนควาคำตอบว่าความเป็นจริงหรือธรรมชาติของโลกคืออะไร

กนกวรรณ มะโนรมย์ (2563 : 4-5) ให้ความหมายของภววิทยาไว้ว่า คือ การคิด การมอง การทำ ความเข้าใจ หรือการอธิบายการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง หรือการเป็น (Being) ของสรรพสิ่งทั้งเป็นมนุษย์ และ ไม่ใช่มนุษย์ในสังคมโลกนี้ โดยให้ความสำคัญกับการไม่มีเส้นแบ่งใด ๆ ระหว่างความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งนั้น ๆ

เพลโต (Plato) ได้นิยามขอบเขตของปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของสถานะที่เป็นจริง ความจริงและ ความรับรู้ (metaphysics) ไม่เพียงแต่ความสามารถที่จะคิดอย่างเป็นตรรกะเท่านั้น แต่ได้รวมถึงคุณสมบัติทาง ศิลธรรมบางประการด้วย ซึ่งบุคคลนั้นต้องเกี่ยวข้องกับการแสวงหาความจริงและความดี (สมนึก ซูวิเชียร, 2540 : 57-59) ความดีเป็นรูปแบบสูงสุด ที่ทำให้ทุกสิ่งมีความจริง มีความงาม และมีคุณค่าในการดำรงอยู่ โลกที่จริงที่สุด คือ โลกของแบบ (Ideas หรือ Forms) ซึ่งเป็นสภาวะคงทน ไม่เปลี่ยนแปลงและทำให้สรรพสิ่ง เป็น

สิ่งที่เป็นรูปแบบสูงสุด คือหลักการสูงสุด เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ ให้ทั้งความมีอยู่ (Being) และ ความรู้ความจริง (Truth/Knowability) กับสรรพสิ่งที่รู้ได้ สิ่งเฉพาะในโลกประจักษ์นั้นมีส่วนร่วม (methexis/participation) ในรูปแบบจึงมีสัจจะและคุณสมบัติได้

ในขณะที่ อริสโตเติล (Aristotle) นั้นนิยามว่า การดำรงอยู่ของสิ่ง ๆ หนึ่งย่อมไม่สมบูรณ์ หากไม่บรรลุ “จุดมุ่งหมายสูงสุด” และเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ คือ ความดีงาม ความเจริญงอกงามของชีวิตทางด้านภววิทยานั้นวิเคราะห์ว่า ความเปลี่ยนแปลงนั้นถูกอธิบายด้วย ศักยภาพ-ความเป็นจริง และความเป็นตัวเองได้สำเร็จ” มาจากเหตุสี่ประการ คือ 1. มันคืออะไร หมายถึงวัตถุประสงค์ 2. มันทำด้วยอะไร หมายถึงรูปแบบ 3. มันถูกทำด้วยอะไร หมายถึง การกระทำ 4. เพื่อจุดมุ่งหมายนั้นทำไปเพื่ออะไร สำหรับอริสโตเติลนั้นหมายถึงคำอธิบายเกี่ยวกับตัวแบบหรือโครงร่างทั้งหมดเกี่ยวกับสิ่งหนึ่ง หรือทุกสิ่ง ให้เห็นระบบที่แตกต่างกันของในความเป็นจริง (being) สามารถพูดได้หลายแบบ แต่พื้นฐานนั้นต้องมาจากสิ่งเดียว คือตัวตนของเรา

มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ผู้ก่อตั้ง ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existential Philosophy) และพัฒนาปรัชญาเชิงปรากฏการณ์วิทยา เสนอแนวคิด Dasein (แปลว่า “การอยู่ที่นั่น”) หมายถึงมนุษย์ในฐานะสิ่งที่ตระหนักถึงการมีอยู่ของตนเอง (being-there) ในความเป็นจริงแท้ (Authenticity) และ ความไม่แท้ (Inauthenticity) ให้ความหมายว่า มนุษย์จำนวนมากใช้ชีวิตโดยอยู่แบบตามคนอื่นโดยไม่คิดเอง ทำให้เป็นการดำรงอยู่แบบไม่แท้ (Inauthentic) แต่การอยู่แบบแท้จริง (Authentic) คือการตระหนักถึงความตายของตนเอง (being-toward-death) และเลือกใช้ชีวิตอย่างมีความหมายตามคุณค่าของตนเอง การดำรงอยู่ที่แท้จริงนั้นต้องสัมพันธ์กับคุณค่าที่เรามีต่อโลก มิใช่เพียงการ “มีอยู่” อย่างว่างเปล่า ภววิสัยเชิงข้อเท็จจริงนั้นได้แยก (ontic) ออกจาก “ภววิทยา” (ontological) เราต้องถามหาความหมายของความเป็น มิใช่เน้นเพียงสิ่งที่มี มนุษย์นั้นมีความเป็นอยู่ในโลกโดยเสมอกับผู้อื่นในบริบทที่แตกต่างกัน และได้เปิดเผยความเป็น (Being) ของตน เวลาที่ใช้ร่วมกันกับผู้อื่นในโลก การสัมพันธ์กับการประพฤติปฏิบัติตัวตนภายใต้ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ เช่น ความเอาใจใส่ ความห่วงหาอาทร ความปรณินิบัติ ความเห็นอกเห็นใจ เพื่อเป็นไปสู่การบรรลุความจริงสูงสุดของชีวิต คือ ความตายนั่นเอง เป็นวิถีที่เราแสดงตัวตนของเราสู่โลก ให้มีความหมายของการเป็นอยู่อย่างแท้จริง นี่คือการเน้นว่าความงามเป็นเงื่อนไขของความเป็น (Authentic) แท้จริงนั่นเอง

3. จริยศาสตร์กับความดีงามและความจริง

ระบบทางจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี มาจากความสัมพันธ์ขององค์ประกอบใหญ่ ๆ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เรียกว่า “สัจธรรม” (ความจริง) และส่วนของ “จริยธรรม” (ความดี) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. ปยุตโต, 2532 : 1-8) ได้อธิบายถึง ระบบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสัจธรรมและจริยธรรมว่า จริยธรรมก็คือการที่เราทำให้สัจธรรมก่อผลแก่ชีวิต โดยที่เรารู้กฎเกณฑ์ของสัจธรรมแล้วปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสัจธรรมในแนวทางที่จะเกิดผลประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์ จริยธรรมจะต้องเป็นตามกฎเกณฑ์ของมนุษย์ โดยอาศัยความรู้ในกฎธรรมชาติ เมื่อมนุษย์รู้จักสัจธรรมหรือรู้ความจริงคือรู้ตัวสภาวะธรรมพร้อมทั้งความเป็นไปของมัน ได้แก่ กฎเกณฑ์ที่มันเป็นไปโดยอาศัยเหตุปัจจัย และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แล้วใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือการดำเนินชีวิตของตน รู้จักปฏิบัติ

ตนให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ เป็นการกระทำโดยที่กฎของธรรมชาติจะดำเนินไปในทางที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์แก่ชีวิต การดำเนินชีวิตในลักษณะเช่นนี้จึงเรียกว่า จริยธรรม

เป้าหมายสูงสุดทางด้านจริยศาสตร์นั้น ได้แบ่งความเจริญความงอกงามของชีวิตนั้นเป็น กิจกรรมตามเหตุผล สอดคล้องกับคุณธรรมจนหมดอายุขัย คุณธรรมกลุ่มแรกนั้นมาจาก ลักษณะนิสัยที่เกิดจากการฝึกฝนจนเกิดเป็นทักษะ คุณธรรมกลุ่มสองนั้นเป็นลักษณะของปัญญาที่สามารถแก้ไขปัญหาคือ จึงสรุปได้ว่า เพราะธรรมชาติในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นได้มีรูปแบบและจุดหมายที่ชัดเจน อยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมในโครงสร้างธรรมชาติของมนุษย์ อริสโตเติลสรุปว่า ความสามารถในการตัดสินใจที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุผลในทางปรัชญานั้น อยู่เหนือความสามารถในการตัดสินใจที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุผลในทางปฏิบัติ นั่นคือ การกระทำของการคิดอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับบางสิ่ง มีแนวโน้มมากที่สุดที่จะนำไปสู่ความสุข และการกระทำของความสามารถในการตัดสินใจที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุผลในทางปรัชญานั้น ได้รับการยอมรับว่าเป็นการกระทำทางคุณธรรมที่รื่นรมย์ที่สุด (สมนึก ชูวิเชียร, 2540 : 101-137)

หากเรามองหาคำตอบทางจริยศาสตร์ในสมการของเพลโตนั้น จะพบว่า ความดีความงามนั้น ถูกผูกอยู่กับความรู้ ผู้รู้ความดีจริง ๆ จะทำดี เพราะเห็นคุณค่าแท้จริง ส่วนทางวิญญาณนั้นจะประกอบด้วย 3 ส่วน (เหตุผล-โทสะ-กำหนัด) ประกอบด้วยความยุติธรรม คือการผสมผสานหลักการมีเหตุมีผล ส่วนคุณธรรมนั้นต้องนำมาด้วยปัญญา มัชยัสถ์ กล้าหาญ และยุติธรรม สรุปว่าชีวิตจะดีงามนั้น ต้องมาจากการใคร่ครวญวิเคราะห์ความดี ของนักปราชญ์นั่นเอง เพราะความดีนั้น เป็นรากของความเป็นและความจริง จึงเป็นบรรทัดฐานสากลของศีลธรรม ดังนั้น ทำดีจึงเท่ากับสอดคล้องกับโครงสร้างของความจริงแท้

พระมหามหาวินทร บุริสุตโตโม (2564) อธิบายลักษณะของจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นในเรื่องความดี สิ่งที่เราควรจะเป็นสิ่งที่ควรจะทำ และคุณค่าต่างๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ จึงสรุปได้ว่า จริยศาสตร์ตะวันตกกล่าวถึงอุดมคติของมนุษย์ที่มีอยู่ 3 ประการ คือ 1. ความจริง (Truth) 2. ความงาม (Beauty) และ 3. ความดี (Good) นั่นเอง ซึ่งอุดมคติทั้ง 3 ประการนี้เป็นเรื่องที่จริยศาสตร์ต้องการให้มนุษย์เขาถึงให้ได้ เพราะความจริง ความงาม และความดีนี้เป็นโจทย์ที่มนุษย์ควรแสวงหาคำตอบให้ได้ สืบเนื่องจากชีวิตจะมีความสุขได้คงไม่ใช่เพราะการได้มาซึ่งสิ่งของเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ดังเช่น จริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาที่กล่าวถึงอุดมคติสูงสุดของมนุษย์ไว้ว่าควรมีชีวิตอยู่เพื่อความดับทุกข์หรือเพื่อพระนิพพาน

ดังนั้น ความจริง (สัจธรรม) และความดี (จริยธรรม) ในทางพระพุทธศาสนา เป็นรากของความสัมพันธ์ที่แยกกันไม่ออก เราจะสามารถค้นหาความจริงในอุดมคติ ที่ตั้งบนพื้นฐานของความดีนั้นเป็นไปได้ง่าย กว่าการค้นหาความจริงที่ปราศจากความดี และการค้นหาความจริงที่แท้จริง นั้นจะทำให้เกิดความรู้ที่แท้จริง ประกอบด้วยเหตุผลที่สามารถนำความรู้ขึ้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและผู้อื่นได้ ก่อนจะเข้าสู่ภาวะของการดับทุกข์หรือเพื่อพระนิพพาน

4. ศาสนากับความดีงามและความจริง

ศาสนานั้นมีผลโดยตรงต่อมนุษย์ โดยเฉพาะมีคุณค่าทางจิตใจ อันถือเป็นคุณค่าที่สูงกว่าวัตถุ คุณค่าของศาสนโดยสรุปมีดังนี้ (ฉลอง พันธุ์จันทร์, 2251 : 9)

1. เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ นั่นคือเป็นที่พึ่งทางใจ ทำให้มนุษย์มีเกราะป้องกันความชั่ว และมีตัวชี้วัดความดีทางจิตใจได้ ทำให้มนุษย์มีที่ยึดเหนี่ยวและไม่รู้สึกอ้างว้างจนเกินไป
 2. เป็นบ่อเกิดของความสามัคคีของหมู่คณะหรือของชุมชนรวมไปถึงระดับชาติ ทำให้มนุษย์ที่มีศรัทธาในหลักการเดียวกันมีความรักและความเอื้ออาทรต่อกันและกัน
 3. เป็นแหล่งที่มาของศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม เพราะสิ่งนี้ถือว่าเป็นคุณค่าที่จำเป็นต่อความเป็นมนุษย์และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกหมู่เหล่า ถ้ามนุษย์ไม่มีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม จริยธรรมเช่นนี้ ก็อาจจะไม่แตกต่างอะไรไปจากสัตว์ประเภทอื่นๆ
 4. เป็นบ่อเกิดของศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมมากมาย และสิ่งเหล่านี้กลายเป็นอารยธรรมของประเทศต่าง ๆ และกลายเป็นอารยธรรมของมนุษยชาติที่มนุษย์ทุกคนสามารถจะเรียนรู้ได้
 5. ศาสนาเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ช่วยให้มนุษย์มีเสรีภาพในตนเอง ในที่นี้หมายถึง เป็นเครื่องมือในการขัดเกลากิเลสตัณหา ทำให้ตนเองมีเสรีภาพทางจิตใจไม่ขึ้นอยู่กับความโลภ ความโกรธ และความหลง และทำให้คน ๆ นั้นมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์
- สรุปว่า ศาสนานั้นมีความหมายและมีคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างแท้จริง หากสังคมนั้น ๆ ไม่มีศาสนาเป็นเครื่องมือที่คอยเกาะเกี่ยว ยึดโยง และปลอบประโลมจิตใจ เพื่อนำไปสู่ความความจริงขั้นสูงสุดแล้วไซ้ร้ สังคมนั้น ๆ ก็จะไม่หลงเหลือความเมตตา ความเอื้ออาทร ความดีงาม และความจริง อยู่เลย

5. พุทธปรัชญากับความดีงามและความจริง

การรับรู้ความเป็นจริง (Reality) ในทัศนะทางพระพุทธศาสนา คือ รู้สิ่งต่าง ๆ ตามธรรมดา หรือธรรมชาติที่มันเป็นอยู่ (Being) ซึ่งสิ่งที่อยู่ในกฎธรรมชาตินั้น ย่อมเกิดขึ้นและเป็นไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย หรือกฎแห่งเหตุและผล ไม่มีอะไรเกิดขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่มีเหตุทำให้เกิดขึ้น ซึ่งตัวกฎธรรมชาตินี้ไม่มีใครสร้างหรือกำหนดขึ้น และไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ใดเหมือนกับความสำเร็จในศาสนาแบบเทวนิยม ซึ่งแม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาตินี้เช่นเดียวกันกับสิ่งทั้งปวง หลักระบวนที่แสดงถึงกฎธรรมชาตินี้ 2 หมวด คือ ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท ซึ่งที่จริงแล้ว หลักระบวนทั้ง 2 นี้ ถือว่าเป็นกฎเดียวกัน แต่แสดงในลักษณะคนละแง่หรือคนละแนว เพื่อให้มองเห็นความจริงอันเดียวกัน (อิสระ ตรีปัญญา, 2562 : 21)

ในพุทธปรัชญาหลักคำสอนที่นับว่าสำคัญที่สุดโดยเป็นพื้นฐานของหลักคำสอนอื่น ๆ ทั้งหมดได้แก่หลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ 3 อย่าง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือลักษณะสำคัญของสิ่งทั้งปวงมีลักษณะเสมอเหมือนกัน สิ่งใดก็ตามที่เกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมตกอยู่ภายใต้กฎหรือลักษณะทั้ง 3 อย่างนี้ คือเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาหรือปราศจากตัวตนที่เที่ยง เพราะฉะนั้นทุกสิ่งในสากลจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตย่อมมีลักษณะของอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เหมือนกันหมด (สุนทร ฤ รังสี, 2559 : 21-22)

โลกและชีวิตไม่มีจริง ที่ปรากฏให้เราเห็นอยู่เพราะประกอบด้วยชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือประกอบขึ้นด้วยนามกับรูป จึงปรากฏเป็นโลกชีวิตได้ หากปราศจากชั้น 5 หรือ นามรูป อัตตาคือความมีตัวตนหรือมีรูปจริง ๆ ก็จะไม่ปรากฏ การที่เราเรียกว่า โลกและชีวิต เป็นเพียงเรียกโดยสมมติ

เพื่อเป็นเครื่องหมายให้เกิดความเข้าใจหรือเครื่องหมายให้รู้เท่านั้นว่าสิ่งนั้น สิ่งนี้คืออะไรเท่านั้นเอง การที่สมมติเรียกว่าโลก ว่าชีวิต เพราะความไม่เข้าใจหรือสำคัญผิดในสิ่งเหล่านั้น เพราะเราไม่รู้เท่าทันในสภาวะธรรมเหล่านั้น เป็นเพราะอวิชชาคือความไม่รู้จริงตามความเป็นจริงนั่นเอง เพราะเมื่อใดขั้น 5 หรือนามรูปเข้าผสมหรือเข้ารวมกัน เราจึงเห็นเป็นโลกและชีวิต หากขั้น 5 หรือนามรูปแยกจากกันเมื่อใด โลกและชีวิตก็จะไม่ปรากฏนั่นเอง (บุญมี แทนแก้ว, 2545 : 7)

ในหลักธรรมปฏิจสมุปบาท หมายถึง กระบวนการเกิด หรือกระบวนการของชีวิตเนื่องจากสภาวะธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตาดังกล่าวแล้ว ด้วยเหตุนี้เอง พุทธปรัชญาจึงมองสิ่งใดเป็นสัจจะ เพราะว่างจากอัตตาและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอัตตา เนื่องจากการมองสิ่งใดโดยไม่ยึดติดหรือยอมรับว่ามีจริงในเมื่อเข้าไปสัมผัสหรือถูกต้อง แต่พยายามแยกแยะใคร่ครวญวิเคราะห์ให้ละเอียดถึงยอมรับว่าเป็นอย่างนั้นจริง (บุญมี แทนแก้ว, 2545 : 7) ความเป็นไปของโลกและสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มีมาเอง ไม่เกี่ยวกับเทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด แต่เป็นกระบวนการหาเหตุผลที่สืบเนื่องและอิงอาศัยกัน หรือที่เรียกว่า อิทัปปัจจยา เป็นกฎแห่งการเกิดขึ้นที่อ้างอิงและอาศัยกันและกันไปตามเหตุปัจจัย เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับตาม

ปฏิจสมุปบาทนั้นมีความเกี่ยวข้องกับอริยสัจ 4 อย่างแยกไม่ออก ทั้งนี้หลักธรรมทั้ง 2 หลักธรรมนี้คือกระบวนการเกิดดับของสรรพสิ่งตามเหตุปัจจัยเช่นเดียวกัน และจะมีจุดแตกต่างกัน โดยปฏิจสมุปบาทมุ่งแสดงกระบวนการเกิดดับของสรรพสิ่งตามที่เป็นไปโดยสภาวะของมัน ส่วนอริยสัจ 4 นั้น มุ่งแสดงการเกิดดับเฉพาะที่เป็นปัญหาเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์เท่านั้น ดังนั้นคำสอนเรื่องปฏิจสมุปบาทจึงมีลักษณะอภิปรัชญา ส่วนอริยสัจ 4 มีลักษณะเป็นจริยศาสตร์ เพราะทั้งสองหลักธรรมเน้นการเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อนำไปสู่การประพฤติที่เป็นแนวทางปฏิบัติ

6. องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาพบว่า ภาววิทยาและจริยศาสตร์มีใช้ศาสตร์ที่แยกขาดจากกัน หากแต่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งในการอธิบายความจริงของโลก ชีวิต และการดำรงอยู่ โดยเมื่อเปรียบเทียบแนวคิดของปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญา พบว่าทั้งสองต่างมุ่งแสวงหาความจริงและความหมายของการมีอยู่ แม้จะใช้วิธีอธิบายแตกต่างกัน กล่าวคือ ปรัชญาตะวันตกอธิบายความจริงผ่านแนวคิดเรื่องโลกแห่งแบบ การดำรงอยู่อย่างแท้จริง และคุณค่าของความดีสูงสุด ขณะที่พุทธปรัชญาอธิบายผ่านหลักไตรลักษณ์ ปฏิจสมุปบาท อนัตตา และการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ซึ่งล้วนชี้ให้เห็นว่าความจริงมิได้เป็นสิ่งคงที่ หากเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการบูรณาการทั้งสองแนวคิด คือ การมองว่าความจริง ความดี และการดำรงอยู่เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวม ความจริงมิใช่เพียงการรับรู้สภาพที่เป็นอยู่ แต่เป็นความเข้าใจในความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย ขณะที่ความดีมิใช่เพียงหลักศีลธรรมหรืออุดมคติ หากเป็นการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติของโลกและความจริงแห่งการเปลี่ยนแปลง มนุษย์จึงมิใช่ผู้มีตัวตนที่เที่ยงแท้ หากเป็นผู้เรียนรู้ สร้างคุณค่า และพัฒนาปัญญาภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัย ส่วนศาสนาและปรัชญามีบทบาทร่วมกันใน

การเชื่อมโยงความจริง ความดี และความงามเข้าด้วยกัน เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมให้สมดุล สอดคล้องกับธรรมชาติของการดำรงอยู่

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้ คือ การเสนอกรอบคิดแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงภววิทยาและจริยศาสตร์ผ่านพุทธอภิปรัชญา โดยอธิบายว่าความหมายของชีวิตเกิดจากการเข้าใจความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย และการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องตามธรรมชาติด้วยความรู้และคุณธรรม อันนำไปสู่การอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีคุณค่า พร้อมทั้งเปิดมุมมองใหม่ในการเชื่อมโยงปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญาเพื่อสร้างองค์ความรู้ร่วมสมัยที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในด้านปรัชญา การศึกษา และการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

7. บทสรุป

การศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ภววิทยา (Ontology) เป็นศาสตร์ที่มุ่งศึกษาธรรมชาติของการดำรงอยู่ และความเป็นจริง โดยมีได้จำกัดว่าระบบความคิดใดถูกต้องหรือเหนือกว่าอีกระบบหนึ่ง หากแต่เปิดโอกาสให้ความรู้จากแต่ละแนวคิดอธิบายความจริงในมิติที่แตกต่างกันอย่างเกื้อกูลกัน ในปรัชญาตะวันตก เพลโตอธิบายความดีในฐานะรูปแบบสูงสุดที่เป็นรากฐานของความจริง ความงาม และคุณค่า อริสโตเติลเสนอแนวคิดเรื่องจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตและเหตุสี่ประการเพื่ออธิบายการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง ขณะที่ไฮเดกเกอร์มองมนุษย์ในฐานะ Dasein ผู้ตระหนักรู้ถึงการมีอยู่ของตนและสามารถเลือกดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ส่วนพุทธปรัชญาอธิบายการดำรงอยู่ผ่านหลักปฏิจกสมุปบาทและไตรลักษณ์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุปัจจัย โดยไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่อย่างอิสระหรือเที่ยงแท้

เมื่อพิจารณาร่วมกับจริยศาสตร์ จะเห็นได้ว่าความจริงและความดีเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน การเข้าถึงความจริงย่อมนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ขณะที่การประพฤติปฏิบัติอย่างมีคุณธรรมต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจในความจริงของการดำรงอยู่ มนุษย์จึงมิใช่เพียงผู้ดำรงอยู่ในโลก หากเป็นผู้สร้างความหมายและคุณค่าให้แก่ชีวิตผ่านการใช้ปัญญาและการกระทำที่สอดคล้องกับเหตุปัจจัย ศาสนาในมิติของพุทธอภิปรัชญาจึงทำหน้าที่เชื่อมโยง ความจริง ความดี และความงาม ให้เป็นเอกภาพ พร้อมทั้งชี้แนวทางให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า สอดคล้องกับธรรมชาติของโลก และมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต อันเป็นการสร้างประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวม

บรรณานุกรม

กนกวรรณ มโนรมย์. (2565). *ภววิทยาแม่น้ำโขง*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2560). *Perspective*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: Illuminations Editions.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2559). *ศาสตร์-อศาสตร์: มานุษยวิทยา ณ จุดเปลี่ยนทางภววิทยา*. ใน *จันทน์ เจริญศรี (บ.ก.), ศาสตร์ อศาสตร์: เข้ามาข้างนอก ออกไปข้างใน* (หน้า 118–140). กรุงเทพฯ: พารากราฟ.

ฉลอง พันธุ์จันทร์. (2551). *ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กทม.: ประสานการพิมพ์.

บุญมี แทนแก้ว. (2545). *พุทธปรัชญาเถรวาท*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- ป. อ. ปยุตโต (พระพรหมคุณาภรณ์). (2532). **สังฆธรรมกับจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2560). **วิเคราะห์จริยศาสตร์ตะวันตกและจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญา**. วารสารนัมมวาทกพุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 4(1), 24–38.
- ยุคติ มุกดาวิจิตร. (2564). **วิวัฒนาการมานุษยวิทยา: วิธีทฤษฎีและวิธีวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์.
- สมนึก ชูวิเชียร. (2558). **โสกราตีสถึงซาร์เตอร์: ประวัติศาสตร์ของปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.
- สุนทร ฌ รัชชี. (2541). **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิสระ ตรีปัญญา. (2562). **ความจริงของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 1. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- Latour, B. (2005). **Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory**. Retrieved October 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Bruno_Latour.
- Wikipedia contributors. (n.d.). **Martin Heidegger**. Retrieved October 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger.

จริยธรรมการตีพิมพ์บทความในวารสารปารมิตา ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม

วารสารปารมิตา ของศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม ให้ความสำคัญกับการรักษามาตรฐานด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ ดังนั้น จึงกำหนดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตามหลักการและมาตรฐานด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์อย่างเคร่งครัด ดังนี้

บทบาทหน้าที่ของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการในวารสารปารมิตา

1. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาและตรวจสอบบทความที่ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารทุกบทความ โดยพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาบทความกับเป้าหมายและขอบเขตของวารสาร รวมถึงตรวจสอบคุณภาพของบทความตามกระบวนการประเมินคุณภาพบทความก่อนการตีพิมพ์
2. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องใช้หลักการในพิจารณาบทความโดยอ้างอิงเหตุผลทางวิชาการเป็นหลัก และต้องไม่มีอคติต่อผู้นิพนธ์บทความและเนื้อหาบทความที่พิจารณาไม่ว่าจะด้วยกรณีใดๆ ทั้งสิ้น
3. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์บทความหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจประเมินบทความ ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ในเชิงธุรกิจหรือในการนำไปเป็นผลงานทางวิชาการของตนเอง
4. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องไม่ปิดกั้น เปลี่ยนแปลง หรือแทรกแซงข้อมูลที่ใช้แลกเปลี่ยนระหว่างผู้ทรงคุณวุฒิที่ตรวจประเมินบทความและผู้นิพนธ์บทความ
5. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการต้องปฏิบัติตามกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ของวารสารอย่างเคร่งครัด

บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์บทความในวารสารปารมิตา

1. บทความที่ผู้นิพนธ์ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรือเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน
2. ผู้นิพนธ์บทความต้องทำการอ้างอิงให้ถูกต้องทุกครั้งเมื่อนำผลงานของผู้อื่นมานำเสนอหรืออ้างอิงประกอบในเนื้อหาบทความของตนเอง และต้องไม่คัดลอกผลงานของผู้อื่น
3. หากผลงานทางวิชาการของผู้นิพนธ์เกี่ยวข้องกับการใช้สัตว์ ผู้เข้าร่วม หรืออาสาสมัคร หรือผลการวิจัยมีประเด็นที่เปราะบางต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้นิพนธ์ควรดำเนินการตามหลักจริยธรรม ปฏิบัติตามกฎหมาย และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด รวมถึงต้องได้รับความยินยอมก่อนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

หรือแสดงเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ หรือในสัตว์ทดลองประกอบด้วยทุกครั้ง

4. ผู้นิพนธ์บทความต้องยินยอมโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสารปารมิตาก่อนการตีพิมพ์ และไม่นำผลงานไปเผยแพร่หรือตีพิมพ์กับแหล่งอื่น ๆ หลังจากที่ได้รับการตีพิมพ์กับวารสารปารมิตาแล้ว

5. ชื่อผู้นิพนธ์ที่ปรากฏในบทความต้องเป็นผู้ที่มีส่วนในบทความนั้นๆ จริง

บทบาทหน้าที่ของผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความ

1. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์บทความ การพิจารณาคุณภาพของบทความต้องคำนึงถึงคุณภาพของบทความเป็นหลัก และพิจารณาบนหลักการและเหตุผลทางวิชาการโดยปราศจากอคติหรือความขัดแย้งส่วนตัว

2. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องตระหนักว่าตนเองเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของบทความที่รับประเมินอย่างแท้จริง

3. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องไม่แสวงหาประโยชน์จากบทความที่ตนเองได้ทำการประเมิน

4. หากผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความได้ตรวจสอบแล้วพบว่าบทความที่รับประเมิน เป็นบทความที่คัดลอกผลงานชิ้นอื่น ๆ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบทันที พร้อมแสดงหลักฐานประกอบที่ชัดเจน

5. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความต้องรักษาระยะเวลาประเมินตามกรอบเวลาประเมินที่วารสารปารมิตากำหนด รวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลของบทความให้ผู้อื่นได้รับรู้

2.11 หัวข้อย่อย ขนาด 16 ชนิดตัวหนา ระบุหมายเลขข้อย่อย โดยเรียงตามลำดับตามเลขหัวข้อเรื่องเป็นหลัก

2.13 เนื้อหา ขนาด 16 ชนิดตัวธรรมดา และพิมพ์ให้ชิดขอบทั้งสองด้าน โดยบทความวิจัยและบทความวิชาการ ให้มีองค์ประกอบเริ่มตั้งแต่บทนำหรือความนำ เนื้อหาหลัก วิเคราะห์และสรุป บรรณานุกรม ส่วนบทวิจารณ์หนังสือ ให้มีข้อมูลทางบรรณานุกรม ชื่อผู้วิจารณ์ บทวิจารณ์ สำหรับงานสร้างสรรค์ประเภทอื่นๆ ให้มีองค์ประกอบตามบทความวิจัยและบทความวิชาการ

3. จำนวนหน้าต้นฉบับ

เนื้อหาของบทความตั้งแต่หัวข้อเรื่องจนถึงบรรณานุกรมควรมีความยาวไม่ควรเกิน 15 หน้า กระดาษขนาด A4

4. ช่องทางการส่งผลงาน

4.1 ทางไปรษณีย์ ให้พิมพ์ผลงาน 1 ชุด และซีดีบันทึกผลงานในรูปแบบไมโครซอฟต์เวิร์ด 1 แผ่น ส่งถึง พระมหาราชวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร. 137 วัดอาวุธวิกสิตาราม ถ.เจริญสุขนิทวงศ์ 72 แขวงบางพลัด เขตบางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร. 086-086-4258

4.2 ทาง Email โดยส่งไฟล์เวิร์ด ไปที่ maghavin9@gmail.com

4.3 ทาง website โดยส่งไฟล์เวิร์ดเข้าในระบบของวารสาร หลังจากนั้น ทางวารสารจะดำเนินการตามลำดับจนกว่าจะมีการตีพิมพ์ผลงาน

เจ้าของ

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม (RESEARCH CENTER FOR DHAMMSUKSA PHRAPARIYATTIDHAMMA OF WATAWUTWIKASITARAM SCHOOL) ฤทธิคุณแม่ชาลิ่ง ห้อง 305 เลขที่ 137 วัดอาวุธวิกสิตาราม ถนนรัชสมัยทวงศ์ 71 บางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร 0860864258